

משרד החינוך
המינהל למדע ולטכנולוגיה
הפיקוח על מגמת אמנויות העיצוב

תכנית לימודים במקצוע

שפת האמנות

(היבטים בהבנת האמנות על רקע העולם המודרני)

כיתה י'

(90 ש"ש)

תוכנית זו מהווה בסיס להבחנות:

בחינה פנימית כיתה י' סמל שאלון 816183

או פרק א' במסגרת בחינה חיצונית בהיקף 70% סמל שאלון 816381 או 816371 למגזר הדתי/חרדי
דוגמה לשאלות: ראה בחינות לדוגמה באתר המגמה- "תוכנית לימוד"

מהדורת ניסוי תשע"ה-תשע"ז	רמת הלימודים א' - ד'	סמל המקצוע 20.10
הערה: תוכנית זו מבוססת על תוכנית הלימוד תולדות האמנות ב'		

ועדת התכנית

-	דליה בן אליעזר	-	משרד החינוך התרבות והספורט – מרכזת הוועדה
-	ד"ר לילי ארד	-	האוניברסיטה העברית, ירושלים ; המכללה למינהל, תל-אביב
-	ד"ר מלכה בן פשט	-	החוג לעיצוב תעשייתי וחזותי במכללה למנהל תל-אביב
-	חיה גדות	-	גמנסיה גן-נחום, ראשון-לציון ;
-	נורית הדס	-	המחלקה לעיצוב, מל"ט חולון ; בית-ספר ויצ"ו צרפת, תל-אביב
-	תמי שילוני	-	היחידה לתכניות לימודים, מל"ט חולון

פיתוח וכתובה

ד"ר מלכה בן-פשט

הנחיה קוריקולרית ועריכה

תמי שילוני

ועדת המקצוע

-	ציונה אביעז	-	מורה לאמנות
-	שרה אהרוני	-	מורה לאמנות, בית-ספר אלדד, נתניה
-	דניאלה אופן	-	מורה לאמנות, בית ספר מקיף תל-גיבורים, חולון
-	לילי ארד	-	מרצה בחוג לאמנות, האוניברסיטה העברית ירושלים והמכללה למינהל, תל-אביב
-	דליה בן-אליעזר	-	מפמ"ר מגמת אמנויות, משרד החינוך התרבות והספורט
-	ד"ר מלכה בן-פשט	-	ראש החוג לעיצוב תעשייתי וחזותי, המכללה למינהל, תל-אביב
-	חיה גדות	-	מדריכה ארצית במגמת אמנויות העיצוב, משרד החינוך התרבות והספורט
-	נורית הדס	-	מרצה במחלקה לעיצוב, המרכז לחינוך טכנולוגי, חולון
-	יהודית וינשטיין	-	מורה לאמנות, בית-ספר אורט רונסון, אשקלון
-	תמי שילוני	-	מנהלת היחידה לתכניות לימודים, מל"ט חולון

עריכה לשונית

מוטי אהרוני

תשע"ה – תשע"ז

תוכנית הלימודים עודכנה בהמשך ל רפורמה ישראל עלה כיתה התוכנית ללמידה משמעותית :
 עינת קריצ'מן מפמ"ר מגמת אמנויות העיצוב מנהל תקשוב טכנולוגיה ומערכות מידע
 נעם טופלברג מדריך ארצי אשכול מוביל : אמנות שימושית

תוכן עניינים

התפיסה הרעיונית של התכנית

מבוא ורציונל
מטרות התכנית
מבנה התכנית
המלצות כלליות לדרכי הוראה-למידה
הערכת הלמידה

פרק א': גורמים המשפיעים על הולדת היצירה ומניעים אותה (גורמים נסיבתיים ואישיים)

מדריך למורה
מפרט התכנים

פרק ב': יחסי הגומלין בין המרכיבים החזותיים והאמצעים האמנותיים של היצירה האמנותית וכיצד הם משרתים אותה

מדריך למורה
מפרט התכנים

פרק ג': נושאי היצירה, אופני ביטויים ביחס למציאות ומשמעותם

מדריך למורה
מפרט התכנים

נספחים

נספח א': דוגמאות למטלות לימודיות מסכמות
נספח ב': מילון מושגים למונחי היסוד שבתכנית

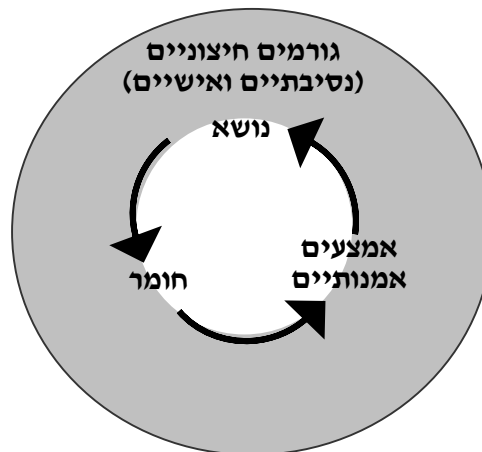
בבליוגרפיה

התפיסה הרעיונית של התכנית

מבוא ורציונל

האמנות הפלסטית היא שפה חזותית. פיענוח שפת האמנות פותח צוהר לתחומיה השונים של היצירה הפלסטית ולעולמות חדשים ומגוונים בתחומי התרבות האנושית ובתחומי הדעת השונים. לימוד מרכיביה של שפת האמנות הוא מפתח להבנת יצירות אמנות ולהנאה מהן.

בכל יצירת אמנות ניתן לזהות את מרכיבי שפת האמנות: מרכיביה ה"פנימיים" של היצירה, הם מרכיבים חזותיים, המושפעים מגורמים נסיבתיים (קונטקסטואליים) ואישיים, שהם "חיצוניים" ליצירה עצמה, כפי שמוצג בתרשים שלהלן:

מרכיביה ה"פנימיים" של היצירה - נושא, חומר ואמצעים אמנותיים - נבחרו על-ידי האמן, על-מנת לבטא רעיון, שמקורו בעולם התופעות או בעולמות בלתי-נראים, שהם פרי דמיון והגות. רעיון זה מעוצב למציאות חדשה - מציאות היצירה, שהיא בעלת נושא ואופן הבעה המבוטאים באמצעות החומר ובאופן עיבודו וכן באמצעים אמנותיים (תכנוניים וטכניים). הנושא הוא מרכיב תוכני, המבטא את ה"מה" ביצירה. האמצעים האמנותיים הם מרכיבים של אופן ההבעה ומתמקדים בשאלת ה"איך". כל המרכיבים (מרכיבי השפה) הללו תלויים זה בזה, אם כי משקלם ביצירות השונות, אינו זהה בהכרח. במקרים רבים, האמצעים האמנותיים באים לשרת את הנושא, אך יש יצירות שבהן מרכיבי ההבעה (ה"איך") משתלטים על היצירה ודוחקים את מרכיב התוכן (הנושא) לדרגת חשיבות משנית. לפעמים, ההבחנה בין המרכיבים היא קשה, כמו למשל ביצירות מופשטות, המנותקות כליל מעולם התופעות ונראה בהן שה"מה" וה"איך" מתמזגים, ללא יכולת הפרדה ביניהם.

הגורמים "החיצוניים" ליצירה הם גורמים נסיבתיים (קונטקסטואליים) ואישיים. אלה משפיעים על הולדת היצירה, מניעים אותה ומעצבים את אופייה. גורמים אלה כוללים את היוצר, אישיותו וסביבתו, את קהל היעד שלו ופירוני היצירה; ואת ייעודה והאקלים התרבותי שהיא נולדה בו, כמו: אירועים היסטוריים, גורמים דתיים, נסיבות חברתיות, פוליטיות וכלכליות, זרמי מחשבה, התפתחויות במדעים ובטכנולוגיה, מורשת חזותית ומוסכמות אמנותיות.

שפת האמנות בתכנית זו תילמד בקונטקסט של העולם המודרני, דהיינו: המאה התשע-עשרה והמאה העשרים והיא תתרכז בתהליכי ההתבוננות וביסודות ההבנה של יצירות אמנות מתחומים שונים.

ההתמקדות בתקופה המודרנית נובעת מהיות האמנות המודרנית שפה אוניברסלית, היכולה להוות בסיס להבנת שפת אמנות המשותפת לכל התקופות ותשתית ללימודי המשך ולהעמקה בתקופות העבר. יחידת בסיס זו של תכנית הלימודים מהווה לפיכך, תשתית ומבוא ללימוד המקצוע אמנות שימושית.

בשלב הראשוני של בניית הידע במקצוע יש חשיבות למיקוד הלמידה ולהימנעות מחשיפת התלמיד להיבטים מורכבים מדי, כגון: איקונוגרפיה, או מרכיבים וגורמים נסיבתיים המאפיינים תקופות שונות. אלה יידונו בהמשך לימודיו, מהיבט התפתחותי-היסטורי, במסגרת תכנית הלימודים תולדות האמנות (2 יח"ל), כאשר הידע וההבנה של שפת האמנות יהיו כבר מבוססים.

התקופה המודרנית נבחרה כקונטקסט ללימוד שפת האמנות, גם משיקולים של רלבנטיות ללומד. המטרה היא לחשוף את התלמיד למקצוע חדש, בדרך של חוויה לימודית משמעותית, על-ידי לימוד נושאים המומחשים באמצעות יצירות מסביבתו התרבותית העכשווית והקרובה. לימוד שפת האמנות על רקע התקופה המודרנית צייד את התלמיד בכלים ובמיומנויות, שיוכלו לתרום לו כצרכן וכשוחר אמנות בחברה וגם יגרה את סקרנותו ורצונו להעמיק את ידיעותיו בתחום.

היצירות שבתכנית מוייניו לכאלה שהן בבחינת חובה ונדרש דיון מעמיק בהן, לעומת יצירות שהן בבחינת העשרה, שמידת ההעמקה בהן, במהלך הלמידה, נתונה לשיקול דעתו של המורה.

יצירות החובה צוייניו באמצעות הסימול ◀ בצד ימין ואילו היצירות מקבוצת ההעשרה מופיעות ללא סימול לצידן.

בשאלות בחינות הברגרות עשויות להופיע שאלות על יצירות שסומנו ב-◀ והתלמיד יידרש לנתח אותן, על-פי כל ההיבטים שנלמדו בתכנית. ההתייחסות בבחינה ליצירות שלא סומנו, תהיה כללית יותר.

מטרות התכנית

1. להפגיש את התלמיד עם ביטויי האמנות של העולם המודרני.
2. להקנות מושגי יסוד וכלים להבנת שפת האמנות ומרכיביה.
3. לפתח כושר התבוננות ורגישות חזותית למגוון הרחב של מרכיבי היצירה.
4. להקנות כלים לניתוח של יצירות אמנות, בכלל זה ניתוח השוואתי שלהן.
5. לפתח הבנה של כמה מהגורמים המשפיעים על היצירה המודרנית.
6. לפתח מודעות לגבי מקומן של יצירות אמנות בתרבות האנושית.
7. לטפח את החשיבה האנליטית ואת כושר ההפשטה, הנדרשים לניתוח יצירות אמנות ולהשוואה ביניהן.
8. לעורר בתלמיד עניין וסקרנות לחשוף ולהכיר את יצירות האמנות והאדריכלות בסביבתו התרבותית.

מבנה התכנית

המבנה של תכנית הלימודים נגזר מתפיסת מהות מרכיבי היצירה והגורמים המשפיעים עליה, כפי שהוצג בתרשים שבמבוא. אלה מהווים רעיונות ועקרונות מרכזיים להבנת תחום הדעת ומהם נגזרו פרקי הלימוד של התכנית. הארגון והמבנה של התכנית מבוססים על ההכרה וההבנה של מרכיבי שפת האמנות, שהם מרכיביה ה"פנימיים" של היצירה, ועל הבנת יחסי הגומלין ביניהם, תוך ליבון ודיון, אודות ההשפעות של מרכיבים וגורמים נסיבתיים על ביטויי השפה, עם התמקדות בתקופה המודרנית.

המחשת הרעיונות והעקרונות של שפת האמנות במהלך ההוראה מוצאת את ביטוייה במבנה התכנית. כל פרק כולל, נוסף על פירוט נושאי הלימוד, גם את היצירות שבאמצעותן ניתן להמחיש רעיונות אלה ולכן הן מופיעות במקביל לנושאים הנדונים בתכנית ומהוות חלק בלתי נפרד ממנה.

התלמיד ייחשף להיבטים התיאורטיים-עיוניים של שפת האמנות בשלבים, באמצעות יצירות מהתקופה המודרנית, כאשר במקרים רבים אותה יצירה משרתת עניינים שונים והיבטים מגוונים שבאים לביטוי במפרט התכנים. סדר הפרקים בתכנית מוביל, מהצגה ומחשיפה ראשונית של המניעים הנסיבתיים, אל התבוננות בחומר, בעיבוד ובתכנון; ועד לחקר ולניתוח של המהות, המשמעות והכוונה. באופן זה, לימוד מרכיבי השפה יהיה מהפשוט אל המורכב ומהמוחשי אל המופשט. התכנית היא בעלת מבנה היררכי במובן זה שלימוד כל פרק הוא בבחינת נדבך נוסף, האמור להעמיק את ההבנה של הלומד, את מרכיבי השפה ויחסי הגומלין ביניהם.

כל פרק פותח ב"מדריך למורה", הכולל: מבוא, שמטרתו להציג את רציונל הפרק, מטרות ההוראה בתחום הנדון בפרק, הבהרות לרעיונות המרכזיים שיש להדגיש במהלך ההוראה, מושגי היסוד המרכזיים שיידונו בפרק, וכן המלצות לפעילויות ולמטלות לימודיות המשרתות את מטרות ההוראה והרעיונות המרכזיים של הפרק. עריכת התכנית באופן זה נועדה להדגיש את הרעיונות והעקרונות שאמורים להנחות את המורה בהוראת התכנים המובאים בתכנית הלימודים.

המלצות כלליות לדרכי הוראה-למידה

1. מומלץ לשלב במהלך ההוראה, הרצאות פרונטאליות ופעילויות של התלמידים, באופן יחידני או קבוצתי, אם כהכנה לשיעור, או במהלכו, או במסגרת מטלות מסכמות. ההנחה העומדת בבסיס המלצה זו הינה, שהתכנים של התכנית הם מופשטים ולכן נדרש יישום שלהם בפעילויות ובמטלות לימודיות. במהלך הפעילות, חשוב לעודד את התלמיד להתבונן בסביבה.
2. מומלץ ליזום ולקיים סיורים במוזיאונים ובגלריות בהדרכת המורה, על-מנת להכיר את אופן תפקודם וגם על-מנת לחשוף את התלמיד ליצירות אמנות שהן ברוח התקופה שהתכנית עוסקת בה.
3. רצוי לעודד את התלמידים להביא לכיתה מאמרי ביקורת על תערוכה שראו או קראו עליה, או על אמנים שלמדו עליהם ולקיים דיון בנושאים העולים מן הביקור או הביקורת. כמו כן, אפשר לייחד לנושא זה "פינת תערוכה" בכיתה, שבה יופיעו בכל פרק זמן תיאור יצירות של אמן, תמונות של היצירות שהוצגו בתערוכה ומאמרי ביקורת, גם של תלמידים. תפקידו של המורה בחלק זה של התהליך הוא להיות מנחה ולעודד את התלמידים לחקור, ליזום ולתרום לדיון בהתאם ליכולת הביטוי, רמת הידע וההתעניינות של כל אחד ולהרגילם לתהליך חשיבה וניתוח המוביל להסקת מסקנות.
4. בכל פרק, הדיון ביצירות יהיה רק באותם נושאים שהם רלבנטיים להמחשת ההיבטים שנדונים בו. במהלך לימוד נושאי התכנית, לא נדרש לקיים ניתוח מקיף ומלא של היצירות בפעם הראשונה שהן הוצגו. התלמיד ייחשף ליצירות, מספר פעמים ובאופן הדרגתי במהלך הוראת התכנית, בכל פעם על רקע היבט חדש, כך

שבתום הלמידה תושג הבנה מעמיקה ומקיפה של היצירות. כמו כן, מומלץ שהמורה יוסיף יצירות למאגר היצירות של התכנית, בהתאם לשיקול דעתו ובעיקר - ייתן את הדעת ליצירות מהסביבה הקרובה של התלמיד.

5. במהלך ההוראה מומלץ לעודד את השימוש בהשוואות, ברוח המטלות המופיעות במדריך של כל פרק, לצורך הבהרת מושגים ונושאים הנדונים בתכנית.

6. ההמלצות לפעילויות ולמטלות לימודיות המובאות ב"מדריך למורה" לכל פרק, הן בחוקת מאגר רעיונות, שהמורה יכול להחליט מה לבחור מתוכן ולבצע התאמות לפי שיקול דעתו. עם זאת, חשוב שהמורה ייתן דעתו לכך, שהמטלות שהוא בוחר ישרתו את מטרות התכנית. המטלות יכולות להינתן כמטלות קבוצתיות או ליחידים, בכתב או בעל-פה, כעבודה בכיתה או עבודת בית. ההחלטות בדבר אופיין של המטלות ומועד זימון במהלך ההוראה נתונות לשיקול דעתו של המורה. עם זאת, חשוב שהמורה ייתן דעתו לחשיבות השילוב של פעילויות שהן בבחינת גירוי לקראת לימוד נושא חדש ופעילויות שהן מטלות מסכמות ויש להן תרומה הערכתית.

7. התלמידים אינם חייבים לבצע מטלות זהות. מומלץ לאפשר להם לבחור מטלות מתוך המאגר המוצע, כך שבמהלך השנה הדיון בכיתה בנושאי התכנית יהיה לאור מגוון הפעילויות ולכל תלמיד תהיה אפשרות להציג בכיתה נושא ולהעמיק בו בעבודה. כמו כן מומלץ לאפשר להם לבנות בעצמם תרגיל/מטלה המתאימים לנושאי תכנית הלימודים על מנת לעודדם לחשיבה ולעשייה עצמאית.

8. אמצעי ההמחשה לתכנית יכולים לכלול: שקופיות, שקפים, רפרודוקציות, ספרים, כתבי עת, סרטים ומגוון אמצעים אחרים שיכללו גם את מה שהתלמידים מביאים לכיתה. המטרה היא לחשוף את התלמיד למירב האפשרויות והאופנים להתבוננות ביצירות.

הערכת הלמידה

- הערכת הלמידה היא חלק בלתי נפרד מההוראה. היא נועדה לספק משוב המאפשר למורה לחשוף קשיים, לעמוד על קצב ההתקדמות של היחיד ושל הכיתה כולה ולקבל מידע על מידת ההבנה והשליטה של התלמידים בחומר.
- מומלץ שדרכי ההערכה תהיינה מגוונות במגמה להבטיח התאמה שלהם למירב סגנונות הלמידה האישיים של התלמידים.
- מומלץ להנהיג רצף של "תחנות הערכה" שיהיו כלי מדידה מהימן למידת הבנתו של כל פרק שנלמד, בזמן אמת (ולא רק בסוף השנה כהערכה מסכמת).

ההערכה יכולה להתבצע במהלך הפעילות הלימודית, או בסופה, באמצעות מגוון כלים, כגון:

- שאלות ותשובות של תלמידים במהלך דיון כיתתי.
- עבודות בכתב של תלמידים.
- הרצאות תלמידים על נושאים שבחרו לחקור, או הצגת מאמרי ביקורת על אמן או תערוכה.
- דו"ח גלריה או תערוכה (בכתב או בעל-פה).
- עבודה מסכמת, כדוגמת המטלות המובאות בנספח לתכנית.
- בחנים ומבחנים.

* כמו כן, מומלץ לעודד את התלמידים להכין תיק עבודות (פורטפוליו), הכולל את כל העבודות שבוצעו על ידם במהלך השנה. בתוכן העניינים של הפורטפוליו יצוינו מספר העבודות שנדרשו במהלך השנה ושמות העבודות.

* מומלץ להתחשב במידת הפעילות, היוזמה וההשתתפות של התלמיד במהלך השנה, כמדד לציון הסופי.

* ניתן לאפשר לתלמידים "השלים" עבודות לפורטפוליו, לקראת מתן הציון השנתי.

ראשי פרקים של התכנית

המלצה להקצאת שעות

פרקי התכנית

- פרק א': גורמים המשפיעים על הולדת היצירה ומניעים אותה (גורמים נסיבתיים ואישיים)**
- 20
1. מניעים ליצירות אמנות ומטרותיהן.
 2. טיפוס יוצרים ואישיותם האמנותית.
 3. פטרונים וקהל יעד.
- פרק ב': יחסי הגומלין בין המרכיבים החזותיים והאמצעים האמנותיים של היצירה האמנותית וכיצד הם משרתים אותה**
- 35
1. תחומי אמנות וטכניקות (חומרים ושיטות עיבוד - מגוון ותכונות).
 2. האמצעים והמרכיבים האמנותיים של היצירה - אפיוןם ותרומתם ליצירה.
- פרק ג': נושאי היצירה, אופני ביטויים ביחס למציאות ומשמעותם**
- 25
1. זיהוי הנושא ודרכי ההבעה, לאור בחינת היצירה ביחס למציאות המוכרת.
 2. זיהוי הנושא ודרכי ההבעה ומשמעות היצירה, על-פי מקורות השראה ואופן השפעתם על היצירה.

סיכום – מטלת ביצוע

10

90 שעות

סה"כ

פרק א': גורמים המשפיעים על הולדת היצירה ומניעים אותה (גורמים נסיבתיים ואישיים)

מבוא ורציונל

במהלך ההיסטוריה האנושית, יצירות האמנות והאדריכלות נוצרו מתוך נסיבות תרבותיות הקשורות לזמן ולמקום, כגון: ייעוד היצירה ותכליתה, יוצרים, פטרונים וקהל יעד.

בזמנים המודרניים תפקידי האמנות הוגדרו מחדש והיצירות נתפסות, על הרוב, כבאות למלא את צורכי הביטוי העצמי של היוצרים בתחומי עניין שונים ומגוונים. במערכת הגורמים שהשפיעו על היצירה, ליוצרים היה מקום מכריע, שמשתקף בחשיבות מעמדם בחברה, מתבטא בהשפעת אישיותם על היצירה ובתרומתם למחשבה, או במעורבותם החברתית והפוליטית.

עם זאת, היוזמה ליצירה אינה באה תמיד מהיוצרים. גם גורמים ציבוריים ודתיים ממשיכים, כמו בעבר, להזמין אצל היוצרים יצירות, כדי להקימן ולהציבן ברשות הרבים, לצורכי הציבור הרחב והדבר מתעל את הביטוי העצמי של היוצר.

הפטרונות הציבורית והפטרונות הפרטית מכתיבות את המערכת הכלכלית והארגונית של עולם האמנות ומשפיעות על קידום היצירה והאמנים. בהקשר זה, למוזיאונים יש תפקיד מיוחד בהשכלת הקהל הרחב ובקירובו לאמנות.

מטרות לימודיות

- מפגש עם יצירות מתחומי אמנות שונים. יצירות דו-ממדיות ותלת-ממדיות (אדריכלות, פיסול, ציור, צילום וכד') בסביבה הקרובה של התלמיד ובישראל.
- הצגת מגוון גורמים נסיבתיים המביאים ללידתן של יצירות ומשפיעים על אופיין.
- הצגת קשרי הגומלין בין המניעים להיווצרות יצירות האמנות לבין מטרות היצירות.
- הצגת ההיבטים הארגוניים והכלכליים של עולם האמנות.
- הכרת תפקידיו המגוונים של המוזיאון בחברה המודרנית ובעולם האמנות העכשווי.

מוקדי הוראה (רעיונות מרכזיים להדגשה)

1. הגורמים המשפיעים על הולדת היצירות הם מורכבים ולא תמיד ניתן להפריד ביניהם:
 - יצירה יכולה להיות מונעת על-ידי יותר ממניע אחד או לבטא יותר ממטרה אחת ולא תמיד ניתן להבחין במניע ובמטרה השולטים בה.
 - לעיתים, האופי המניע ליצירה קשור קשר אמיץ למקור המזמין, לפטרון או לאישיות היוצר. במהלך הדיון לא ניתן להפריד בין הגורמים הללו.
2. מניעים ציבוריים ופוליטיים של אלה שהשתמשו ביצירה האמנותית למטרות תעמולה והנצחה רווחו מאז העת העתיקה וממשיכים להתקיים בעולם המודרני, אם כי בתקופה זאת התפתחו מניעים ומטרות חדשים, כמו המניע הפוליטי-חברתי, שהשפיע על השימוש ביצירה האמנותית למטרות מחאה. ניתן להצביע, גם על כך, שהעולם הפנימי של נפש האמן כפי שמתבטא ביצירה, הפך בעולם המודרני לדומיננטי.

3. הדיון על אישיות האמן והשפעתה על היצירה יומחש במהלך הוראת פרק זה, באמצעות פרטים מחיי האמנים (כמו: שיגעון, מחלה, מעורבות והתגייסות, או חשיפה תקשורתית), שהשפיעו על יצירתם.
4. ההיבטים הכלכליים והארגוניים של עולט האמנות המודרני יוסברו, באמצעות סקירה קצרה אודות התפתחות הגלריות והמוזיאונים, תוך הדגשת אופן פעולתם והסבר על תפקידיהם ביחס לאמנים, לאספנים ולציבור הרחב, במישור העכשווי והמקומי.

מושגי יסוד מרכזיים

תיעוד, הנצחה, מחאה, ראיית-עולם, פטרונים, אספנים, יוצרים, אישיות אמנותית, מוזיאונים, גלריות, קהל-יעד, אוצרים.

המלצות לפעילויות ולמטלות לימודיות

1. סיור קבוצתי ליד אנדרטה/פסל חוצות/ מבנה ציבור, בסביבה הקרובה של התלמידים.
2. הגשת עבודה שבה תהיה התייחסות ליצירה שבסביבת התלמיד (כמו: בניין, אנדרטה, פסל חוצות), בהתאם לקריטריונים הנגזרים מנושאי הפרק. העבודה תכלול: איתור היצירה ותיאור מילולי המלווה בצילום או ברישום של היצירה.
3. הגשת עבודה שבה התלמיד יידרש לתאר בניינים בעלי תפקוד שונה ולנתח את ההבדלים ביניהם על-פי קריטריונים שנגזרים מנושאי הפרק ודיון אודות התאמת המבנה לתפקודו ותפקיד העיטור שנמצא בו.
4. ניתוח יצירה שלא נלמדה בכיתה והיא מופיעה בספר אמנות. תיבחר יצירה שהמניע לה הוא פוליטי, חברתי או נפש האמן. הניתוח יהיה מבוסס על קריטריונים הנגזרים מנושאי הפרק.
5. תיאור יצירות מתקופות שונות בחייו של אמן, תוך הסתייגות במידע העולה מהביוגרפיה שלו. התיאור ילווה בהסבר אודות המניעים האישיים ליצירה וייעשה ניסיון לסווג את האמן לאחד מ"טיפוסי היוצרים" המופיעים בתכנית (כמו: אמן מיוסר, יוצר פוליטי, כוכב תקשורת או אחר).
6. סיור במוזיאון או בגלריה וקבלת הסבר על אופן תפקודם.
7. תרגיל אוצרות: מטרת התרגיל היא להתנסות בתהליך אוצרות תוך הבנת השיקולים המנחים את אנשי המקצוע העוסקים בכך במוזיאונים ובגלריות. הכיתה תחולק לקבוצות. כל קבוצה תקבל אוסף של רפרודוקציות ותתבקש לאצור תערוכה מאוסף זה. התרגיל יכלול מתן שם לתערוכה, הסבר לתוכנה, נימוק לאופן מיון האוסף, ארגונו והצגתו. כל תלמיד בקבוצה יכול לקבל על עצמו תפקיד שונה, כגון: אוצר, כותב הקטלוג, מעצב, כותב הכתוביות וכד'. כל קבוצה תציג את התערוכה בכיתה והמורה ינחה את הדיון בתוצרי התרגיל.

פרק א': גורמים המשפיעים על הולדת היצירה ומניעים אותה (גורמים נסיבתיים ואישיים)

פירוט נושאי הלימוד

דוגמת יצירות להמחשה¹

1. מניעים ליצירות אמנות ומטרותיהן

1.1 המניע: צורכי ציבור

יצירות לצרכים ציבוריים הקבועות ברשות הרבים, שמטרותיהן – תפקיד, ציון, ייפוי והנצחה:

- אדריכלות ועיטור אדריכלי (מבני ציבור ועיטורם – פנים וחוץ)
- א. משכן לאמנויות הבמה בתל-אביב: רכטר, הבניין; רון ארד, עיצוב הפואייה;
- ב. משכן הכנסת בירושלים: קלרובין וקרמי, הבניין; קראוון, תבליט אולם המליאה; פולומבו, עיצוב השער;
- ג. כרמי, בית המשפט העליון, ירושלים;
- ד. רזניק, יד קנדי, ירושלים;
- ה. מנספלד, מוזיאון ישראל, ירושלים;
- ו. פרדריק קיפלט וארמנד ברטוס, היכל הספר, ירושלים;
- ז. יסקי, בית I. B. M., תל-אביב;
- ח. ישר, בית אסיה, תל-אביב;
- ט. בית גבריאל, צמח;
- י. הקר, עיריית בת-ים.
- פסלי חוצות ואנדרטות (בטבע, בגנים, בכיכרות, ליד בניינים)
- א. תומרקין, אנדרטת השואה בכיכר רבין בת"א;
- ב. תומרקין, גן הפסלים במושב בורגתא (על-יד בית ליד);
- ג. קראוון, אנדרטה לחטיבת הנגב בבאר-שבע;
- ד. קראוון, כיכר לבנה, תל-אביב;
- ה. קדישמן, התרוממות, כיכר הבימה בת"א;
- ו. ניקי דה סנט פאל, המפלצת, ירושלים;
- ז. יחיאל שמי, אנדרטה ליורדי הים, חוף אכזיב;
- ח. יחיאל שמי, אנדרטה לנופלים, בכניסה לנמל התעופה בן-גוריון;
- ט. אגס, מים ואש, כיכר דיזינגוף, ת"א;
- י. דנציגר, עקלתון, פארק הירקון;

¹ היצירות הן המלצה להמחשה בלבד והמורה יכול לבחור ביצירות אחרות. ניתן למצוא יצירות נוספות באתרי התוכן של המגמה ובסביבת ה - Moodle

- יא. רפפורט, אנדרטה בקיבוץ נגבה ;
- יב. פסלי חוץ מהסימפוזיון לפיסול גלילי, מעלות ;
- יג. פארק הפיסול על שפת מכתש רמון, מצפה רמון.
- יד. שביל הפיסול בטבע, תל-חי ;
- טו. המוזיאון הפתוח בתפן.

דוגמת יצירות להמחשה

פירוט נושאי הלימוד

1.2 המניע: פוליטי-חברתי

1.2.1 יצירות שמטרותיהן – תיעוד, הנצחה ונקיטת עמדה :

- תיעוד של אירועים היסטוריים
 - א. גויה, ה-3 במאי, 1808 ;
 - ב. צילום של אקטואליה (למשל: מיצירות מיכה ברעם, או צילום הקשור לרצח רבין, או צילום ילד נכנע לקלגס נאצי, או צילום ממלחמת ויטנאן) ;
 - ג. רודן, אזרחי קאלה.
 - א. דלקרואה, החירות מובילה את העם ;
 - ב. גרשוני, תשיר חייל ;
 - ג. ארדון, טריפטיכון אנטבה ;
 - ד. תומרקין, הוא הלך בשדות ★ סיני (טריפטיך) ;
 - ה. פיקאסו, גרניקה ;
 - ו. קדישמן, עקידת יצחק ;
 - ז. דאלי, קאניבליות של סתיו ;
 - ח. דוד ריב, תל-אביב – עזה ★ הפצצה על קיבוץ.
- שימוש באירוע היסטורי, או מיתי, לצורך: הנצחה, תמיכה, ביקורת, מחאה
- תיעוד של אירועים ומצבים חברתיים
 - א. הוגארט, חוזה הנישואין (מתוך סדרת "חיי נישואין באופנה") ;
 - ב. קורבה, שלום אדון קורבה ;
 - ג. דומייה, נוסעי המחלקה השלישית ★ בתערוכה ;
 - ד. הופר, ציפורי לילה ;
 - ה. דורותיא לנג, צילום של אם נוודית ;
 - ו. וורהול, כיסא חשמלי ;
 - ז. קינהולץ, בית החולים הממשלתי ;
 - ח. עיסאם, אבו-שקרא, צבר.
 - א. מונק, הזעקה ;
 - ב. ואן גוך, דיוקן עצמי ;
 - ג. דאלי, המאונן הגדול ;

1.3 המניע: נפש האמן

יצירות שמטרותן – ביטוי לעולם הפנימי :
תת-הכרה, דמיון, רוח

- ד. מגריט, המראה המזוייפת;
- ה. מגריט, המתנקש המאויים;
- ו. פולוק, ערפל האזוביון;
- ז. צילום של פולוק בפעולה.

פירוט נושאי הלימוד

דוגמת יצירות להמחשה

2. טיפוסי יוצרים ואישיותם האמנותית

2.1 אמנים מיוסרים

- א. ואן גוך (יצירה מתוך מאגר התמונות);
- ב. מונק, הזעקה;
- ג. עיסאם אבו-שקרא, צבר;
- ד. קית הרינג (מיצירותיו המאוחרות).

2.2 אמנים פוליטיים

(הקדישו את יצירתם לקידום רעיונות פוליטיים וחברתיים ולמחאה)

- א. גויה, ה-3 במאי 1808;
- ב. דומייה, נוסעי המחלקה השלישית;
- ג. דורותיאה לאנג, אם נוודית;
- ד. טאטלין, דגם המונומנט לאינטרנציונל השלישי.

2.3 אמנים כוכבי תקשורת

(תוצרי המאה העשרים)

כגון: דאלי, פיקאסו, וורהול (יצירות מתוך מאגר התמונות).

3. פטרונים וקהל היעד

3.1 פטרונות פרטית (יחידים)

(אספנים, סוחרים אמנות וגלריות)

כל מורה יציג אספן, או בעל גלריה והאמנים שעזרו עבד, על-פי בחירתו. (כגון: פיקאסו – וולאר; פולוק – פני גוגנהיים; קורבה – ברויאס).

3.2 פטרונות ציבורית

(עיריות, מוזיאונים ציבוריים, ממשלות)

- א. רודן, אזרחי קאלה (עירייה);
- ב. תומרקין, אנדרטה לשואה (עירייה);
- ג. טאטלין, המונומנט לאינטרנציונל השלישי (ממשלה);
- ד. משכן הכנסת (ממשלה);
- ה. המשכן לאמנויות הבמה (עירייה);
- ו. מוזיאון ישראל בירושלים (עירייה);
- ז. אוספים קבועים ותערוכות משתנות (מוזיאון);

פרק ב': יחסי הגומלין בין המרכיבים החזותיים והאמצעים האמנותיים של היצירה האמנותית וכיצד הם משרתים אותה

מבוא ורציונל

יצירות האמנות עשויות ממגוון עצום של חומרים המעובדים בשיטות עיבוד (טכניקות) שונות. לחומרים ולטכניקות העיבוד תכונות אופייניות (כמו: שטיחות הבד, קשיות האבן, גמישות וברק המתכת, מאסיביות היציקה, שקיפות בצבעי המים, רגישות לאור בצילום וכו'). גם לאופני העיבוד שהיוצר נוקט אותם (אופן הנחת הצבע, אופי הקו, אופן עיצוב המשטחים או גילופם וכו') כדי להתמודד עם תכונות החומר ואילוצי טכניקות העיבוד, יש פוטנציאל ביטוי התורם לאופי היצירה. למרכיבי הצבע והאור תכונות מיוחדות כתופעה אופטית ומעמד מיוחד כגורם המעצב את אופי היצירה. תרומת הצבע והאור ליצירה היא פועל יוצא של מפגש מורכב, בינם לבין החומרים, טכניקות העיבוד, אופני העיבוד, אופי הצורות ותכנון.

באמצעות החומרים, שיטות העיבוד (טכניקות) ואופני העיבוד, היוצרים צרים צורות ומתכננים אותן באין-ספור אפשרויות, המכתיבות קווי אופי רבים ביצירה, כגון: סוגי התייחסות לחלל ולעומק, מונומנטליות, תחושות תנועה או נייחות, שיווי משקל, או חוסר איזון. במאה העשרים תחומי האמנות, החומרים ושיטות העיבוד החדשניים עומדים לעיתים קרובות מעבר להגדרה של אמצעים הבאים לשרת את התוכן הספרותי של היצירה. במקרים אלה, הם עצמם נהפכו לתוכן היצירה ולחלק מהותי וההצהרתי של אופיה.

מטרות לימודיות

- פיתוח כושר התבוננות ורגישות חזותית למרכיבי היצירה ולאמצעים האמנותיים שהאמן משתמש בהם;
- פיתוח הבנת ההשפעה של מרכיבי היצירה והאמצעים האמנותיים על אופיה;
- הכרה ולימוד התכונות המיוחדות של מגוון החומרים ושיטות העיבוד המשמשים את האמנים;
- ניתוח הקשרים בין המרכיבים החזותיים והאמצעים האמנותיים של היצירה, לבין החומרים ושיטות העיבוד שלה והשפעתם על אופי היצירה.

מוקדי הוראה (רעיונות מרכזיים להדגשה)

1. יש להדגיש את מקומם של החומרים ושיטות העיבוד החדשניות במאה העשרים המהווים, לא רק אמצעים, אלא הם עצמם מהות מרכזית בעלת תוכן ומשמעות כשלעצמה בטבען של היצירות.
2. הכרת תכונותיהם של המרכיבים החזותיים תלויה בבדיקת הקשרים בין המרכיבים החזותיים לבין עצמם, דהיינו: בין תחומי האמנות (דו-ממד ותלת-ממד), החומרים ושיטות העיבוד שלהם, לבין האמצעים האמנותיים (האמצעים הטכניים, מרכיבי הצבע והאור, ומרכיבי התכנון של היצירה).
3. הבנת קשרי הגומלין בין המרכיבים החזותיים של היצירה לבין עצמם תלויה בהמחשה, על-ידי בדיקה מתמדת של תרומתם לאופי היצירה הנדונה (כגון: תכונות החומרים ושיטות העיבוד, או תפקידי הקווים ביצירה).
4. האמצעים האמנותיים משרתים כל יצירה, בין שהיא תלת-ממדית או דו-ממדית. עם זאת, יש אמצעים אמנותיים שהם ייחודיים לכל אחד מתחומים אלה (לדוגמה: פרספקטיבה ביצירות דו-ממדיות).

מושגי יסוד מרכזיים

הדפס, צילום, קולאז', פוטומונטאז', טכניקה מעורבת, אסמבלאז', רדי-מייד, חומרים מצויים, חפצים מצויים, קנה-מידה, פרופורציות, קומפוזיציה, הסתרה, סימטריה, פרספקטיבה, הקצרה, נקודת מבט, צבעי יסוד, פסל חופשי, מודול, עיצוב מונומנטלי, קו מתאר, נקודת מגוז, דו-ממד, תלת-ממד, תחומי אמנות, אמצעים אמנותיים, תפיסת חלל, עומק, מילון צורות.

המלצות לפעילויות ולמטלות לימודיות

התרגילים המוצעים בנושאי הפרק יכולים להיות מוגשים בכתב, כעבודת פתיחה לנושא מסוים, או כעבודה מסכמת. מומלץ לקיים את הפעילויות המוצעות, תוך שיתוף המורים בסדנאות השונות: ציור, רישום, עיצוב, צילום.

תרגיל טכניקה

1. ניתן לחשוף את התלמיד למושג טכניקה על ידי הצגת הגדרות סוגי הטכניקות ובקשה מהתלמיד להביא דוגמאות מספרי אמנות או תמונות של יצירות, שבהן באות לביטוי הטכניקות שבתכנית. באמצעות התרגיל התלמיד יבחן את תקפות ההגדרות ויוכל גם להתנסות בזיהוי ההבדלים בין הטכניקות השונות.
2. כל תלמיד יבחר תמונה ויתרגל בה שינוי של הטכניקה, למשל: הפיכת ציור המופיע בצבע שמן לרישום, או להפך, וכיו"ב. לאחר ביצוע המטלה ינתח התלמיד בכתב את השינויים ביצירה בעקבות השינוי באמצעים הטכניים ובחומרים. למשל: שינוי באווירה, שינוי משמעות. ניתוח השינויים בטכניקה אמור לאפשר דיון בשאלות, כמו: הסיבות שבגללן האמן בחר בחומר מסוים, וכיצד הוא התאים את החומר ואת שיטת העיבוד לנושא וכיו"ב.

תרגיל צילום

כל תלמיד יצטלם בהשראת אחת מיצירות האמנות. הוא יכול להיות אחת הדמויות המופיעות ביצירה. לביצוע המטלה, יידרש התלמיד ל"התחפש" לדמות שביצירה ולבנות את הסביבה המתאימה מאביזרים שבסביבה, כמו כן יוכל לשתף גם תלמידים אחרים בצילום. התרגיל אמור לאפשר דיון בשאלות אודות בחירת הדמויות, האביזרים והבימוי על ידי האמן וכן מידת הקרבה בין היצירה לבין המציאות.

תרגיל מרקמים

1. מחיקוי למציאות: כל תלמיד יבחר תמונה של אחת מהיצירות שלמד. הוא יאסוף חומרים מהסביבה ויידרש לשחזר את המרקמים שמופיעים ביצירה. התרגיל אמור לאפשר דיון בשאלות אודות מידת הקרבה שבין המרקם הפיסי במציאות, לבין החיקוי שלו באמנות.
2. ניתן לבקש מהתלמיד לשנות את המרקמים על ידי הוצאתם מהקשרם. הדבר יאפשר דיון בנושא של מרקמים מדומים (הוצאת המרקמים מהקשרם משפיעה על תוכן היצירה, האווירה והמשמעות שלה).

תרגיל צבע

1. עבודה קבוצתית כפתיחה ללימוד נושא הצבע. ניתן לבקש מהתלמידים, שיביאו לכיתה רפרודוקציות, גלויות, או תמונות צבעוניות ולבקש שימיינו אותן על-פי: צבעים חמים – צבעים קרים, צבעים סמליים – צבעים טבעיים, צבעי יסוד – צבעים משלימים וכד'. המיון אמור לחדד את הבנת התכונות המיוחדות לצבעים וטווח אפשרויות השימוש בהם.
2. כל תלמיד יבחר יצירה וישנה את צבעוניותה בטכניקה שיבחר. ניתוח השינויים בין היצירות יעסוק בהשוואה ביניהן באווירה, במסר ובזיקה שבין הצבעוניות לבין נושא היצירה.

תרגיל קומפוזיציה

1. כל תלמיד יבחר יצירה וישנה בה את הקומפוזיציה על ידי ארגון מחדש של חלקיה. לאחר השינוי ניתן להשוות בין התמונה המקורית לבין התמונה "החדשה" ולקיים דיון בנושאים:
 - א. כיצד הקומפוזיציה המקורית משרתת את התוכן ואילו מסרים היא משדרת?
 - ב. כיצד הקומפוזיציה החדשה משנה את המסר המועבר ואת האווירה שביצירה?
2. כל תלמיד יבחר מספר יצירות המייצגות סוגי קומפוזיציה שונים שנלמדו בכיתה וישווה ביניהן. הדיון בממצאי ההשוואה יתרום להבנת ייחודיותה של כל קומפוזיציה והאופן שבו היא משרתת את נושא היצירה.

תרגיל בתפיסת חלל (בדו-ממד)

1. השוואה בין צילום עיתונות לבין יצירת אמנות המתעדת את אותו נושא או אובייקט (כגון: דמויות, נוף פתוח, נוף עירוני וכד'). לאור ההשוואה ניתן לקיים דיון בהבדלים הנובעים מהשימוש בחומרים ובטכניקות שונות; ובשאלות:
 - א. מה ההבדל בין תפיסת החלל שמתקבלת מן הציור לעומת זו שמתקבלת מהצילום?
 - ב. כיצד בא לביטוי החותם האישי של המאמן בציור ובצילום?
2. כל תלמיד יבחר יצירה ויניח עליה נייר שקוף. על גבי הנייר השקוף התלמיד יסמן את כיווני הפרספקטיבה ויסכם בכתב באילו אמצעים השתמש האמן ליצירתה. ניתן לבחור שתי יצירות בעלות פרספקטיבות שונות ולהשוות ביניהן.

פרק ב': יחסי הגומלין בין המרכיבים החזותיים והאמצעים האמנותיים של היצירה וכיצד הם משרתים אותה

דוגמת יצירות להמחשה

פירוט נושאי הלימוד

1. תחומי אמנות וטכניקות (חומרים ושיטות עיבוד – מגוון ותכונות)

1.1 רישום (כיצירה מוגמרת וכמתווה הכנה):

- עיפרון
 - א. אנה טיכו, סלעים ליד מוצא;
 - ב. פיקאסו, רישומי הכנה לגרניקה;
 - ג. דגה, דיוקן עצמי;
 - ד. דגה, מתווה לציור שיעור ריקוד;
- גירים
 - א. דגה, ציפיה;
 - ב. דגה, רקדניות בכחול;
 - ג. ואן גוך, הקוצר;
 - ד. ואן גוך, נוף ליד מונטמז'ור;

1.2 ציור

- שמן
 - יצירות בחירה מתוך מאגר התמונות.
 - א. פולוק, ערפל האזוביון;
 - ב. וורהול, מרילין;
 - ג. סטלה, לואיז מיגואל דומינגן;
 - ד. מוריס לואיס, אלף VI;
 - ה. רוי ליכטנשטיין, אישה עם כובע.
- אקריליק וצבע תעשייתי
 - א. סזאן, הר סנט ויקטואר; טבע דומם עם תפוחים;
 - ב. פיקאסו, מתווה הכנה לעלמות מאביניון;
 - ג. זריצקי, בית טיכו – מראה מהגן;
 - ד. זריצקי, ציפורים מעל זיכרון יעקב.
- טכניקה מעורבת (כגון: חול, צבעי זכוכית, לכה, עיפרון, שמן, אמאיל, צבע אלומיניום וחומרים אחרים)
 - א. מאסון, מלחמת הדגים;
 - ב. פולוק, ערפל האזוביון;
 - ג. גרשוני, תשיר חייל;
 - ד. גרשוני, יצחק יצחק;
 - ה. דומייה, בתערוכה.

1.3 טכניקות שכפול (סוגי הדפס):

- חיתוך עץ
 - א. שטיינהרדט, מאה שערים;
 - ב. קירשנר, מניפסט הגשר;
 - ג. קנדינסקי, כריכת אלמנך הפרש הכחול.

גויה, תרדמת התבונה מולידה מפלצות.

דוגמת יצירות להמחשה	- תחריט פירוט נושאי הלימוד
א. וורהול, מרילין; ב. ראושנברג, רטרואקטיבה.	- הדפס רשת
א. מונק, הזעקה; ב. טולוז לוטרק, לה דיוואן ז'אפונה.	- הדפס אבן (ליתוגרפיה)
א. דורותיאה לנג, אם נוודית; ב. מיכה ברעם, צילום מלחמה; ג. מאן ריי, הכינור של אנגר (פוטומונטאז'); ד. צ'אק קלוז, סוזאן (ציור על פי צילום); ה. ראושנברג, גלוריה (צילום עיתונאי)	- צילום (כביטוי עצמאי וכמרכיב ביצירה)
וטכניקה מעורבת); ו. האוסמן, טאטלין בבית (קולאז'); ז. דושאן, מונה ליזה (רפרודוקציה מטופלת); ח. המילטון, מה, למעשה, עושה את הבתים של היום כה שונים וכה מושכים? (קולאז').	1.4 טכניקות שכפול (סוגי הדפס): - גריעה (חציבה וגילוף באבן ובעץ)
א. גוגן, צלם מקומי; ב. ברנקווי, הנשיקה * אדם וחוה * המוזה הישנה; ג. מור, דמות מסובה; ד. דנציגר, נמרוד.	- הוספה (כיוור ויציקה – חומר, גבס, מלט, מתכות, אדמה)
א. דגה, רקנית בת 14; ב. רודן, אזרחי קאלה; ג. סיגאל, רח' 42; ד. דנציגר, עקלתון, פארק הירקון, תל-אביב; ה. ציונה שמש, תמונת מחזור; ו. תומרקין, השיר על האדמה.	1.5 טכניקות וחומרים חדישים: (מהותם מהווה גם אמירה)
א. אולדנבורג, אסלה רכה; ב. פיקאסו, גיטארה תלויה; ג. טאטלין, המונומנט לאינטרנציונל השלישי; ד. דוד סמית, קובי 19; ה. גאבו, עמוד; ו. כריסטו, גדר מתמשכת; ז. קדישמן, התרוממות; ח. תומרקין, אנדרטה לשואה*הוא הלך בשדות;	- שיטות עיבוד: בנייה (קונסטרוקציה), הלחמה, תפירה, הדבקה חומרים: עץ, מתכת, בדים, פלסטיק, זכוכית

- טכניקה מעורבת: קולז', אסמבלז'
(משלבת), רדי-מייד

ט. ארפ, ציפורים באקוריום;
י. גאבו, ראש בנוי.

א. האוסמן, טאטלין בבית * רוח זמננו;
ב. ראושנברג, המונוגרם;

דוגמת יצירות להמחשה

פירוט נושאי הלימוד

חומרים: גזרי עיתונים, חומרי תעשייה
וחפצים מצויים

ג. פיקאסו, טבע דומם עם מקלעת קש;
ד. דושאן, מזרקה * גלגל אופניים ושרפרף;
ה. ארפ, ריבועים מסודרים לפי חוקיות
המקורות;
ו. תומרקין, סיני (טריפטיד).

- אמנות קינטית

א. ריילי, אלגיה אורפאית (תנועה אופטית);
ב. טינגלי, בתנועה מתמדת (תנועה
פיסיקאלית)
ג. קאלדר, מלכודת סרטן וזנב דג (מובייל –
תנועה פיסיקאלית);
ד. אגס, מצעד הזמן (תבליט – תנועה
אופטית);
ה. אגס, מים ואש, כיכר דיזינגוף, תל-אביב
(תנועה אופטית וממונעת);
ו. גאבו, מוט ממונע (תנועה ממונעת).

2. המרכיבים החזותיים והאמצעים האמנותיים של היצירה – אפיונם ותרומתם ליצירה

2.1 אמצעים טכניים (יסודות העיבוד)

2.1.1 קווים וכתמים בדו-ממד:

- סוגי קווים, אופיים ותפקידם:
קווים גסים, עדינים, עבים, דקים,
מפותלים, זוויתיים, שבורים,
מקוטעים, ישרים וקווי מתאר.

יצירות בחירה מתוך מאגר התמונות.

- סוגי כתמים ושטחי צבע בהופעה
עצמאית ובשילוב עם קווים:
גדולים-קטנים, מוגדרים-
אמורפיים, ביומורפיים-זוויתיים.

א. מירו, הצייד;
ב. קנדינסקי, מתווה לקומפוזיציה מס' 4;
ג. פיקאסו, העלמות מאביניון.

2.1.2 אופי המצע והמשטח בדו-ממד:

- חומרי המצע: בד, עץ, זכוכית,
קיר,
נייר

א. דושאן, הזכוכית הגדולה;
ב. ארדון, ויטראז' בבית-הספרים הלאומי,
האוניברסיטה העברית, גבעת רם,
ירושלים;
ג. שאגאל, שבטי ישראל, ויטראז' בבית-
הכנסת

- במרכז הרפואי הדסה, ירושלים ;
 ד. כוטמן, התפתחות תל-אביב, פסיכיסטים בכיכר
 העירייה הישנה ובבניין כלבו שלום, תל-אביב ;
 ה. אופק, ישראל – החלום ושברו, ציור קיר, אוניברסיטת חיפה.
 ו. בזם, התקבצות הפזורים, ציור בתקרת אולם
 הטקסים בבית הנשיא, ירושלים.

דוגמת יצירות להמחשה

יצירות בחירה מתוך מאגר התמונות.

- א. פיקאסו, טבע דומם עם מקלעת קש ;
 ב. דאלי, קאניבלים של סתיו ;
 ג. ואן גוך, ליל כוכבים ;
 ד. פולוק, ערפל האזוביון ;
 ה. אופנהיים, הסעודה בפרוזה.
 ו. ג'אקומטי, אישה עירומה עומדת.

פירוט נושאי הלימוד

- משיחות מכחול ומריחות צבע (חלקות, מלוטשות, עבות, גסות, שקופות, אטומות, מהירות, נקודתיות, מותזות)

2.1.3 עיבוד משטחים (בדו-ממד ובתלת-ממד) :

- מעברים והצללות, ליטוש וחספוס
 ליצירת נפח, מרקמים (אמיתיים, מדומים) ורשמי תנועה

2.2 הצבע והאור כאמצעים אמנותיים והשימושים בהם

2.2.1 צבעי היסוד והצבעים המשלימים בחומר

2.2.2 התכונות המיוחדות לגוונים :

- רשמי קליטה – גוונים חמים וקרים, צבעים קרובים ומרוחקים
 - אמצעי הבעה – גוונים "טבעיים", "שרירותיים, סמליים, רגשיים"

2.2.3 השימוש האמנותי בערכי גוונים ואופיים :

- הגוון הטבעי של החומר (בתלת-ממד)

- ערכי הגוון – טהור, עז, חיוור, דחוס, דליל

- אופי הגוון – עשיר (פוליכרום), מצומצם (מונוכרום), לוקאלי

- א. מונה, ערימות שחת ;
 ב. מונדריאן, קומפוזיציה באדום, צהוב, כחול.

- א. ואן גוך, דיוקן עצמי ;
 ב. ואן גוך, בית-קפה בלילה ;
 ג. גוגן, מי אנחנו ולאן אנו הולכים.

- א. פיקאסו, המנגן העיוור ;
 ב. רובין, משפחתי ;
 ג. מאטיס, הריקוד.

- א. ברנקוזי, הנשיקה ;
 ב. סיגאל, רחוב 42 ;
 ג. תומרקין, השיר על האדמה.

- א. זריצקי, ציפורים מעל זיכרון יעקב ;

ב. גוטמן, מנוחת צהריים. א. פיקאסו, דיוקן קהנוולר; ב. פיקאסו, גרניקה; ג. ז'ריקו, קצין בחיל המשמר; ד. דוד, שבועת ההוראטים; ה. ניקי דה סנט-פאל, המפלצת. יצירות בחירה מתוך מאגר התמונות. דוגמת יצירות להמחשה א. רודן, אזרחי קאלה; ב. תומרקין, אנדרטה לשואה; ג. ג'אקומטי, אישה; ד. גאבו, ראש בנוי; ה. סיגאל, רחוב 42. א. גויה, ה-3 במאי, 1808; ב. גוגן, מי אנחנו ולאן אנו הולכים; ג. דה קיריקו, המסתורין והמלנכוליה של הרחוב; ד. מונה, ערימת שחת * קתדרלת רואן; ה. דגה, רקדניות בכחול. א. גוטמן, התפתחות תל-אביב, פסיפסים בכיכר העירייה הישנה ובבניין כלבו שלום, תל-אביב; ב. בזם, התקבצות הפזורים, ציור בתקרת אולם הטקסים בבית הנשיא, ירושלים; ג. פיקאסו, גיטרה תלויה; ד. אנגר, מרחץ תורכי; ה. קארו, עגלה; ו. סיגאל, רחוב 42; ז. רודן, אזרחי קאלה. א. טאטלין, מונומנט לאינטרנציונל השלישי; ב. קאלדר, מלכודת סרטן וזנב דג; ג. גאבו, ראש בנוי; ד. דגה, רקדנית בת 14; ה. מור, דמות מסובה.	2.2.4 מפגשים בין האור ליצירה: - השפעות אור וצל על הצבע פירוט נושאי הלימוד - האור שמחוץ ליצירה (ביצירה (התלת-ממדית): סוגי אור ותאורה (אור עז, רך, מסנוור, ממוקד, מופז) והשפעותיהם על איכות צורות היצירה (השטחה, הבלטה, טשטוש) - האור שבתוך היצירה (ביצירה הדו-ממדית): סוגי אור (אור עז, אור רך, ניגודי אור וצל) והשפעותיהם על איכות הצורות ביצירה (הבלטה, היבלעות, השטחה) 2.3 אמצעים תכנוניים 2.3.1 נקודות אחיזה ומשטחי חיבור: קירות וחלקי ארכיטקטורה, נקודות תלייה, מסגרות, רצפה, בסיס 2.3.2 סוגי צורות (גושים, נפחים, חללים): שטוחות, בולטות, גיאומטריות, אמורפיות, ביומורפיות, בשרניות, שלדיות. 2.3.3 ממדים של היצירה: - גודל וקנה-מידה של היצירה ביחס לסביבה החיצונית (כגון: אנושי, זעיר, מונומנטלי).
--	--

- א. אולדנברג, אטב כביסה ;
 ב. ברנקוזי, הנשיקה ;
 ג. תומרקין, אנדרטה לשואה ;
 ד. טאטלין, מונומנט לאינטרנציונל השלישי ;
 ה. כריסטו, גדר מתמשכת ;
 ו. ניקי דה סנט פאל, המפלצת ;
 ז. ג'אקומטי, המרכבה.
- פירוט נושאי הלימוד**
- א. דלקרואה, החירות מובילה את העם ;
 ב. מגריט, החדר הקשוב ;
 ג. דוד, שבועת ההוראטים ;
 ד. רובין, משפחתי.
- דוגמת יצירות להמחשה**
- א. דוד, שבועת ההוראטים ;
 ב. ג'אקומטי, אישה ;
 ג. קירשנר, כיכר פוטסדאם ;
 ד. מור, דמות מסובה ;
 ה. אנגר, מרחץ תורכי.
- א. סטלה, לואיז מיגואל דומינגו ;
 ב. ארפ, ריבועים מסודרים לפי חוקיות המקריות ;
 ג. פולוק, ערפל, האזוביון ;
 ד. דוד, שבועת ההוראטים ;
 ה. מונדריאן, קומפוזיציה באדום, צהוב, כחול (2 יצירות) ;
 ו. וורהול, מרילין ;
 ז. ג'ריקו, קצין בחיל המשמר ;
 ח. קדישמן, התרוממות ;
 ט. דגה, ציפייה.
- א. פיקאסו, גיטרה תלויה ;
 ב. קאלדר, מלכודת סרטן וזנב דג ;
 ג. כריסטו, גדר מתמשכת ;
 ד. קארו, עגלה ;
 ה. ברנקוזי, הנשיקה ;
 ו. מור, דמות מסובה.
- א. מונדריאן, קומפוזיציה באדום, צהוב, כחול ;
 ב. פיקאסו, העלמות מאביניון ;
 ג. גוגין, מי אנחנו ולאן אנו הולכים ;
 ד. מאטיס, הריקוד ;
 ה. דה קיריקו, המסתורין והמלנכוליה של
- יחסים בין גדלים בתוך היצירה (כגון: "טבעיים", "לא טבעיים")
- יחסי גדלים בתוך דמות או חפץ : (כגון: פרופורציות הרמוניות או דיסהרמוניות)
- 2.3.4 קומפוזיציה (ארגון הצורות בפורמט):
- סוגי קומפוזיציה : מתוכננת, אקראית, סימטרית, א-סימטרית
- תחושות שהקומפוזיציה יוצרת : איזון – חוסר איזון, יציבות – חוסר יציבות, פתיחות – סגירות, תנועה דינמית – קיפאון
- 2.3.5 תפיסות חלל:
- תלת מימד : הפסל, חלליו והחלל שסביבו (פתיחות, סגירות, התפרצות, רחיפה)
- דו ממד : * אמצעים ליצירת פרספקטיבה : מישורים, מרחקים, הקצרות, הסתרה, צבעוניות * זוויות ראייה ונקודות מבט : זווית חזיתית, זווית אלכסונית, מבט ממעוף הציפור, נקודת מבט רב-צדדית (סימולטנית)

- הרחוב;
- ו. מגריט, המתנקש המאויים;
 - ז. פיסארו, שדות מונמרט;
 - ח. פיקאסו, דיוקן קהנוולר;
 - ט. גריקו, קצין בחיל המשמר;
 - י. דוד, שבועת ההוראטים;
 - יא. קירשנר, כיכר פוטסדאם;
 - יב. דגה, ציפייה.

פרק ג': נושאי היצירה, אופני ביטויים ביחס למציאות ומשמעותם

מבוא ורציונל

יוצרי האמנות הפלסטית שואבים את המרכיבים החזותיים של היצירה מעולמות שונים: עולם התופעות החיצוני (עולם הטבע, או העולם המעוצב ביד אדם) והעולם הפנימי (הדמיון, הזיכרון, החלום, עולם הרגש, המחשבה וההגות).

היוצרים מתרגמים עולמות אלה לשפה החזותית בעזרת האמצעים האמנותיים העומדים לרשותם (חומרים, שיטות עיבוד, אופני עיבוד ותכנון הצורות), בשתי רמות:

- א. התייחסות אל המציאות של מקור ההשראה, בדרך של חיקוי מדויק ועד להתנתקות מוחלטת ממנה.
- ב. יצירת מציאות חדשה, הנובעת מאופן התרגום של מקור ההשראה, כגון: ריאליזם, סגנון, מציאות מופשטת או "סוריאליסטית".

הבנת שתי רמות אלה היא חיונית לצורך בחינת מכלול ההיבטים המרכיבים יצירת אמנות: זיהוי הנושא, דרכי הבעתו והמשמעויות הטמונות בו. היבטים אלה ייבחנו בפרק זה, ביצירות שהושפעו ממקורות השראה המאפיינים את תרבות העולם המודרני, כגון: השפעות המדע והטכנולוגיה, השפעות חברתיות ופוליטיות, השפעות תרבותיות חוץ-אירופיות ומקורות השראה פנים-אמנותיים.

מטרות לימודיות

- פיתוח היכולת לזהות נושא של יצירה;
- הבנת נושאי היצירה ומשמעויותיה לאור מכלול ההיבטים החזותיים והנסיבתיים של היצירה;
- פיתוח החשיבה האנליטית לצורך ניתוח של יצירות אמנות;
- הבנת הקשרים בין מקורות ההשראה לבין אופי היצירה ובדיקת המשמעויות הנגזרות מקשרים אלה;
- ניתוח ההשפעות של שינויים בתחומי המדע, הטכנולוגיה, החברה, הפוליטיקה, האמנות והתרבות, על היצירה האמנותית;
- פיתוח מודעות ליחסים שבין מציאות היצירה לבין המציאות המוכרת למתבונן.

מוקדי הוראה (רעיונות מרכזיים להדגשה)

1. פיענוח נושא היצירה והדרכים להבנת אופן ביטוייה ומשמעויותיה כרוכים בתהליך מורכב של התבוננות ומחקר, אודות המזיגה שבין מכלול הנתונים הנסיבתיים (של זמן ומקום), לבין נתוני המרכיבים החזותיים היוצרים תמונה שלמה.
2. הצעד הראשון בפיענוח מתמקד בזיהוי הנושא ובאופן הבעתו, על-סמך התבוננות והשוואה. ההשוואה בין היצירה לבין המציאות המוכרת מאפשרת:
 - לאמוד את יחס הקרבה או הריחוק, בין היצירה לבין המציאות המוכרת;
 - לאתר תחומי מציאות מחוץ למציאות המוכרת (מחשבה, חלום);
 - להבין את אופי התרגום והעיבוד של המציאות המוכרת למציאות החדשה, כפי שהיא באה לביטוי ביצירה.

3. הצעד השני בפיענוח מתמקד באפיון הנושא, דרכי הבעתו ומשמעויותיו, באמצעות בחינת גורמים נסיבתיים מתחומי התרבות, המשמשים מקורות השראה ליצירה. לשם כך נדרש מידע אודות הרקע התרבותי של התקופה, אופי מקורות ההשראה, נקודת מבטו של היוצר ואופן השפעתם של אלה על המרכיבים החזותיים של היצירה.

מושגי יסוד מרכזיים

ריאליזם, סגנון, סכימטיזציה, מופשט, אקספרסיוניסטי (הבעתי), סוריאליסטי, מקור השראה, השפעות באמנות, אמנות קינטית, אמנות אופטית, אמנות מחשב, ציטוט אמנותי (מובאה).

המלצות לפעילויות ולמטלות לימודיות

מומלץ לשתף פעולה עם מורים מדיסציפלינות שונות (מוסיקה, ספרות, הסטוריה, קולנוע וכד') על-מנת ליזום מטלות משותפות בנושאים בין-תחומיים וביין-אמנותיים; עם מורי סדנאות היצירה (ציור, פיסול, עיצוב, צילום וכד') על מנת ליזום תרגילים משותפים שמשלבים אמנות תאורטית (עיונית) ומעשית. פעילויות אלה יתמקדו בנושאים המרכזיים של הפרק:

א. אופני ביטוי ביחס למציאות באמנויות השונות (דוגמאות למטלות)

אמנות תאורטית – התלמיד יבחר ארבע יצירות מבין אלה שלא הוצגו בכיתה ואשר כל אחת מהן מייצגת את דרכי ההבעה השונות שבתכנית: יצירה ריאליסטית, יצירה סוריאליסטית, יצירה סכימטית ויצירה מופשטת. התלמיד יתבקש לזהות את מידת ההקרבה או הריחוק של כל יצירה מן המציאות ולהסביר את דרכי ההבעה הייחודיות לה.

אמנות מעשית – התלמיד יבצע עבודות העוסקות במידת הקרבה או הריחוק מהמציאות.

שירה – התלמיד יקרא בכיתה שירים (או יגיש עבודה בכתב) המאפשרים להצביע על דרכי הבעה ביחס למציאות המוכרת. הדבר יאפשר דיון השוואתי בבעיית הקרבה למציאות או ההתרחקות ממנה, ניתוק מהמציאות או מציאות דמיונית וכד'.

קולנוע – צפייה בסרט, למשל: בונאל, "הכלב האנדולוסי" ודיון בנושא הקרבה והריחוק מהמציאות.

ב. מקור השראה ואופן השפעתו באמנויות השונות (דוגמאות למטלות)

התלמיד יתבקש לבחון השפעות בינאמנותיות ואת ההשפעה של גורמים נסיבתיים על התחומים הבאים: אמנות פלסטית, מוסיקה, שירה, סיפורת, תיאטרון, מחול, קולנוע, טלוויזיה, אופנה.

מטרת הפעילות תהא לבחון את יחסי הגומלין בין האמנויות ואת ההשפעות של הגורמים השונים על היצירה בתחומים אלה ולהשוות ביניהם.

על בסיס עבודות והרצאות התלמידים, המורה יקיים בכיתה דיון, ינתח דוגמאות מהתחומים השונים ויצביע על המגמות השונות והאוניברסליות שמצאו את ביטויין בתחומים אלה. פעילויות אלה תאפשרנה לזהות את המושגים, הסגנונות וזרמי המחשבה המשותפים לאמנויות השונות; וכן דיון בשאלות, כמו: כיצד מפרשים אמנים יצירות מתחומי אמנות אחרים, אילו משמעויות חדשות הם מעניקים ליצירות, ובאיזה אופן באים לידי ביטוי ביצירותיהם מחוות וציטוטים (מובאות).

אמנות תאורטית – התלמיד יבחר יצירה מבין אלה שלא הוצגו בכיתה, אשר ניכרת בה השפעה של גומרים נסיבתיים ויתאר את המקור ואופן השפעתו על היצירה.

אמנות מעשית – התלמיד יבחר מקור השראה מהאמנות הפלסטית ויעבד אותו ליצירה אישית או ישתמש בציטוט לביצוע יצירה.

התלמיד יבחר מקור השראה מוסיקלי ויתרגם אותו ליצירה בשפת האמנות הפלסטית.

מוסיקה – התלמיד ישמיע בכיתה קלטת של מוסיקה שניתן לזהות בה השפעות של גורמים נסיבתיים, בהשוואה לתחום האמנות הפלסטית. למשל: השפעת התפתחות הטכנולוגיה על ביטויים במוסיקה לעומת ביטויים באמנות, או השפעות של תרבויות חוץ-אירופיות על התחומים השונים, תגובות למצב חברתי, פוליטי וכו'.

ניתן לנתח השפעה בין-אמנותית כגון: אמנות פלסטית – מוסיקה, לאור הקשבה וניתוח יצירתו המוסיקלית של מוסורגסקי "תמונות בתערוכה".

וידאו קליפ, קולנוע – ניתן להציג בכיתה קליפים מתוך קלטות וידאו או קטעי קולנוע, כגון: "בלייד ראנר" של רידלי סקוט, "צוללת צהובה", "מטרופוליס" של פירץ לנג, ולדון בהשפעות של גורמים נסיבתיים על היצירות.

ניתן לנתח השפעה בין-אמנותית כגון: אמנות פלסטית – קולנוע, לאור צפייה בקטע מהסרט "חלומות" של קורסאווה, שנעשה כמחווה של קולנוען לאמן (ואן גוך).

פרק ג: נושאי היצירה, אופני ביטויים ביחס למציאות ומשמעותם

פירוט נושאי הלימוד

דוגמת יצירות להמחשה

1. זיהוי הנושא ודרכי ההבעה, לאור בחינת היצירה ביחס למציאות המוכרת

1.1 קרבה למציאות (ריאליזם)

- א. דגה, רקדניות בכחול ;
- ב. רודן, אזרחי קאלה ;
- ג. סיגאל, רח' 42 ;
- ד. קורבה, שלום אדון קורבה ;
- ה. גויה, ה-3 במאי, 1808 ;
- ו. דומייה, הנסיעה במחלקה השלישית ;
- ז. אנגר, מרחץ תורכי ;
- ח. מאנה, אולימפיה.

1.2 התרחקות מהמציאות (סגנון וסכימטיזציה של המציאות)

- א. ברנקוזי, הנשיקה ;
- ב. גוגן, מי אנחנו ולאן אנחנו הולכים ;
- ג. גוטמן, מנוחת הצהריים ;
- ד. פיקאסו, העלמות מאביניון ;
- ה. לוטרק, לה דיוואן ז'אפונה ;
- ו. מאטיס, הריקוד ;
- ז. רובין, משפחתי ;
- ח. ואן גוך, ליל כוכבים ;
- ט. קירשנר, כיכר פוטסדאם.

1.3 ניתוק מהמציאות (מופשט):

- א. מונדריאן, קומפוזיציה באדום, צהוב, כחול ;
- ב. סמית, קובי 19 ;
- ג. סטלה, לואיז מיגואל דומינגן.
- א. קנדינסקי, מתווה לקומפוזיציה מספר 4 ;
- ב. פולוק, ערפל האזוביון ;
- ג. זריצקי, ציור.

- מופשט גיאומטרי

- מופשט אקספרסיוניסטי

1.4 מציאות דמיונית (סוריאליסטית): מציאות כלאיים, הזיה, חלום, ספק, אי-היגיון

- א. דאלי, התמדת הזיכרון ;
- ב. מירו, הצייד ;
- ג. דה-קיריקו, המלנכוליה והמסותרין של הרחוב ;
- ד. מאסון, מלחמת הדגים ;
- ה. מגריט, החדר הקשוב ;
- ו. גויה, תרדמת התבונה מולידה מפלצות ;
- ז. רוסו, החלום.

פירוט נושאי הלימוד

דוגמת יצירות להמחשה

2. זיהוי הנושא, דרכי ההבעה ומשמעות היצירה, על-פי מקורות השראה ואופן השפעתם על היצירה

2.1 המדע והטכנולוגיה כמקורות השראה ליצירה האמנותית

- הצילום כמקור השראה.
 - א. פיסארו, שדי מונמארטר ;
 - ב. דגה, רקדניות בכחול ;
 - ג. באלא, כלבלב ברצועה ;
 - ד. בוציוני, מצב רוח פרידה ;
 - ה. צ'אק קלוז, סוזאן ;
 - ו. דוד ריב, תל-אביב – עזה ;
- המיכון והתעשייה כמקורות השראה.
 - א. פיקאסו, טבע דומם ומקלעת קש ;
 - ב. דושאן, זרקא ;
 - ג. וורהול, מרק קמפבל ;
 - ד. טאטלין, המונומנט לאינטרנציונל השלישי ;
 - ה. גאבו, מוט ממונע ;
 - ו. בוציוני, מצבי רוח פרידה ;
 - ז. לז'ה, העיר ;
 - ח. האוסמן, טאטלין בבית ;
 - ט. טינגלי, בתנועה מתמדת ;
 - י. אגס, מים ואש, כיכר דיזנגוף, תל-אביב ;
 - יא. סמית, קובי 19.

2.2 תפיסות חברתיות ופוליטיות כמקור השראה ליצירה

- אופן השפעתם של מצבים, אירועים וסוגיות (מהפכות, מלחמות, עוני, מחלות) על השקפות האמן ותגובותיו
 - א. דוד, שבועת ההוראטים ;
 - ב. דלקרואה, החירות מובילה את העם ;
 - ג. גויה, 3 במאי, 1808 ;
 - ד. דומייה, הנוסעים במחלקה השלישית ;
 - ה. פיקאסו, גרניקה ;
 - ו. דורותיאה לנג, אם נוודית ;
 - ז. תומרקין, הוא הלך בשדות ;
 - ח. גרשוני, תשיר חייל ;
 - ט. דוד ריב, תל-אביב – עזה ;

2.3 תרבויות חוץ-אירופיות כמקורות השראה ליצירה

- (יפן, איי הדרום, אפריקה, אמריקה, המזרח-התיכון). אופן השפעתם על נושאים ומוסכמות עיצוב
 - א. טולוז לוטרק, לה דיוואן ז'אפונה ;
 - ב. גוגן, מי אנחנו ולאן אנחנו הולכים ;
 - ג. פיקאסו, העלמות מאבניון ;
 - ד. ברנקוזי, אדם וחיה ;
 - ה. מור, אשה מסובה ;
 - ו. מאנה, אולימפיה ;
 - ז. דנציגר, נמרוד.

דוגמת יצירות להמחשה

פירוט נושאי הלימוד

2.4 * יצירות אמנות כמקור השראה

אופן השפעתם ביצירות של אמנים אחרים
(ציטוטים, מחוות)

- א. מאנה, אולימפיה; הוצאתו להורג של מקסימיליאן;
- ב. פיקאסו (מחווה לגויה), ההוצאה להורג;
- ג. פיקאסו (מחווה לוולאסקו), לאס מניס;
- ד. פיקאסו (מחווה לדלקרואה), נשות אלג'יר;
- ה. דושאן, מונה ליזה (L.H.O.O.Q.);
- ו. אולדנברג, אסלה רכה;
- ז. ליכטנשטיין (מחווה לפיקאסו), אישה עם כובע;
- ח. וורהול, מונה ליזה * הסעודה האחרונה;
- ט. תומרקין, וינסנט (מחווה לגויה), שבת המכשפות.

* נושאי הלימוד בפרק 2.4 הם בבחינת נושאי רשות הנתונים לשיקול דעתו של המורה.

נספח א'

דוגמאות למטלות לימודיות מסכמות

1. התלמיד יידרש לנתח יצירות נבחרות, של אמנים המייצגים סגנונות שונים ולהשוות ביניהם, על-פי **מערכת קריטריונים נתונה** (כגון: נושא, טכניקה, קומפוזיציה וכד').

מטרות העבודה:

- א. לבסס את מיומנויות החשיבה שהוקנו לתלמיד במהלך הלמידה ולעודדו להשתמש בכלים שרכש לניתוח יצירות.
 - ב. לעודד ולחזק את דפוס השימוש בעיקרון ההשוואה, המסייע בהבנת שפת האמנות.
 - ג. לזמן אפשרות להתבונן ביצירות אמנות ולהרגיל את התלמיד לנתח יצירות אמנות על-פי מערכת קריטריונים מתחום שפת האמנות, על מנת להבין את המסרים והאיכויות הגלומים בהן.
2. כל תלמיד יקבל רפרודוקציה ויתאר אותה בכתב, תוך שימוש במושגים ובעקרונות של שפת האמנות שנלמדו במהלך השנה.
המורה יאסוף את התיאורים המילוליים ויחלק אותם לתלמידי הכיתה באופן אקראי, מבלי שהם ידעו איזו יצירה מתוארת הם קיבלו ויתבקשו לשחזר את התיאור המילולי לשפה חזותית-פלסטית באמצעות ציור.
בסוף העבודה תיערך השוואה בין הרפרודוקציה לציור במטרה לבדוק אם שפת האמנות שנרכשה אפשרה תיאור מילולי מובן שיכול להיות מתורגם גם לשפה חזותית-פלסטית.
ניתן לערוך תרגיל זה גם בתחילת השנה, כשלתלמידים אין עדיין ידע פורמלי בשפת האמנות במטרה להמחיש את הצורך ברכישת השפה ולעקוב אחר ההישגים שנרכשו במהלך השנה, על-ידי השוואה בין עבודות הפתיחה לעבודות המסכמות.

נספח ב'

מילון מושגים למונחי היסוד

אוצר

אדם שתפקידו לטפל ביצירות האמנות, לשמרם, למינם ולקטלגם, ולארגן תערוכות. האוצר אחראי על התפיסה הכללית של התערוכה, על ארגון התצוגה בחלל הנתון; ובהתאם לנושאה, על חיבור החומר הכתוב: כתוביות, קטלוגים, דפי הסבר. אוצרים מועסקים במוזיאונים, בגלריות ובתערוכות מזדמנות.

איקונוגרפיה

מילולית: איקונין – תמונה; גרפין – לכתוב; כלומר, תוכני התמונה. תחום הלימוד העוסק בזיהוי ובניתוח נושאי תמונות וסמלים – עצמים, דמויות, או אירועים ביצירות אמנות, כולל זיהוי משמעות או משמעויות הנושא, הדתית, הסמלית, הפוליטית וכו', בקונטקסט התרבותי שבו נוצרה היצירה, ובהסתמכות על מקורות כתובים. ברובד הטרנס-איקונוגרפי אפשר לזהות תמונה על סמך התבוננות בה וניסיון יום-יומי.

איקונוולוגיה

מילולית: איקונין – תמונה; לוגוס – לימוד. זהו מדע החוקר את האופן שבו מתייחסת או מתקשרת האיקונוגרפיה של יצירת האמנות, לקונטקסט התרבותי וההיסטורי שנוצרה בו. האופן שסגנון התמונה מבטא את התכנים. מה שמחבר את האיקונוגרפיה אל חוקיות חיצונית. קשר בין תוכן לצורה שנותן מסר. זהו ניתוח מכלול תמונת העולם של האמן על רקע זמנו ומקומו כפי שבאים לידי ביטוי ביצירה.

אמנות אופטיט (Op Art)

סוג של אמנות מופשטת בתחומי הציור או התבליט, העושה שימוש באפקטים אופטיים היוצרים אשליה של תנועה והשתנות. היצירות מורכבות מדגמים החוזרים על עצמם, בעלי קצוות חדים ומוגדרים היטב, הנראים כרוטטים ולצופה המתבונן נדמה שהם משנים את צורתם. "האמנות האופטיט", או "אמנות רשתית העין", כונתה "אמנות האופ", משום שהופיעה בזירת ההתרחשות האמנותית בסמוך לאמנות הפופ, בראשית שנות השישים.

אמנות וידיאו

תחום אמנות הנוצר במצלמת וידיאו ומשודר שוב ושוב על גבי מרקע טלוויזיה אחד או על גבי מספר מרקעים בו-זמנית. הסרט קצר ונטול עלילה; הנושאים מגוונים ויכולים להיות אקראיים או מבויימים. אמנות הווידיאו התפתחה משנות ה-70 ואילך.

אמנות מופשטת

אמנות הנמנעת מפיגורטיביות. הציור או הפיסול המופשט נוצר ע"י צירוף של צורות, קווים וצבעים הנטולים כל משמעות וכוונה פיגורטיביות, הם קיימים למען עצמם והם נוצרו מתוך ההכרה כי יש להם ערך ומשמעות אסתטיים כשלעצמם. אמנות זו אינה מבקשת להעלות ביצירותיה את צורתם ואת מראיתם הניתנות לזיהוי של הפרטים, בין אמיתיים ובין דמיוניים. קיים בה ניתוק מוחלט מעולם התופעות ולא ניתן לזהות בה פרטים מעולם התופעות. באמנויות העיטוריות קיים סגנון מופשט זה אלפי שנים, אך באירופה הוא הופיע רק בעשור השני למאה העשרים והוא נוצר בצורות שונות ובמקומות אחדים. אפשר להבחין בו בשתי מגמות קוטביות כלליות (אף שיצירות רבות הכלולות בה אינן ניתנות לסיווג באחת מהן): הסגנון בעל הקצוות החדים והמוגדרים והגימור הקפדני והמלוטש,

שלעיתים קרובות הוא גיאומטרי והוא נובע משיקול דעת מחושב. והסגנון החופשי האינטואיטיבי והאקספרסיוניסטי יותר שהוא בלתי מהוקצע, גולמי ומאופיין בתעוזה.

אמנות מחשב

תחום אמנות שהתפתח בשנות השישים והשבעים העושה שימוש בתוכנות מחשב ליצירה חזותית הניצפת על גבי הצג.

אמנות סביבתית (Environmental Art)

סוג של אמנות מודרנית, שהתפתח מפיסול, שבו האמן יוצר סביבה אמנותית הכוללת מרכיבים דו-ממדיים ותלת-ממדיים שבתוכם עשויים להשתלב אפקטים חזותיים וקוליים. היא מתקיימת בד"כ בחלל פתוח או בטבע. מטרת יוצריה של "האמנות הסביבתית" היא להביא את כל חושיו של הצופה למעורבות ביצירת האמנות; ולעתים הוא אף מהווה חלק ממנה (ראה הפנינג, ראה מיצג, ראה מיצב).

אמנות פיגורטיבית

יצירת אמנות המתארת פרטים שניתן לזהותם מתוך עולם התופעות או הדמיון, כגון: דמויות, נופים, חפצים וכד'.

אמנות קינטית (Kinetic Art)

מונח המשמש באופן כללי לתיאור אמנות המשלבת בתוכנה תנועה אמיתית או מדומה תוך כדי ניצול כוחות פיסיקליים או אטמוספריים, מנוע או מגנט, אור מלאכותי ואשליה אופטית. המאפיין העיקרי של היצירות הקינטיות הוא ההתעניינות בזמן ובתנועה של צורות בחלל.

אמצעים אמנותיים (Devices)

כלים אמנותיים. מרכיבים חזותיים של שפת האמנות והזיקה ביניהם. קיימים אמצעים טכניים שהם יסודות עיבוד החומר, כגון: קו, כתם, צבע; ואמצעים טכנוניים, כמו: ממד, קומפוזיציה, תפיסת חלל, העומדים לרשות האמן לצורך עשייה של יצירת אמנות.

אסכולה (School)

מונח המציין קבוצת אמנים הקשורים זה לזה בסגנונם ובתקופתם, ובעלי בסיס אידאולוגי או כיוון משותף, או אמנים היוצרים בסגנונו של מורם. הם קשורים לארץ או לעיר מסויימת, למשל: אסכולת ניו-יורק, אסכולת פריס. המונח יוצר הבחנה בין סגנונות יצירה של אזורים בואתה מדינה, למשל: אסכולת פירנצה לעומת אסכולת ונציה; או הבחנה בין סגנונות יצירה של אמנים בולטים, למשל: אסכולת רפאל לעומת אסכולת מיכלאנג'לו.

אסמבלז' (Assemblage)

assembler בצרפתית: לאסוף, לקבץ.

יצירת אמנות המורכבת מחפצים יום-יומיים שלוקטו בידי האמן ועוצבה למבנה תלת-ממדי או דו-ממדי. החפצים המצויים עשויים להיות "מטופלים" או להשתלב ביצירה כפי שהם.

אספן

כל מי שאוסף יצירות אמנות ורוכש אותם מתוך עניין באמנות ולצורך השקעה. יש אספני אמנות המתמחים בתחומי אמנות מסויימים (אמנות מודרנית או אמנות עתיקה, למשל); אחרים מעוניינים באמנים מסויימים או בזרמי אמנות (ובכך הם תורמים לקידום ולטיפוחם ונהפכים לפטרונים). אספני האמנות רוכשים את היצירות מסוחרים אמנות ובעלי גלריות או לעיתים ישירות מהאמנים עצמם.

אקווינטה

שיטת הדפס שקע. בשלב הכנת לוח המתכת המיועד להדפסה, מפזרים על פניו גרגירי שרף זעירים במקומות הרצויים. הלוח מחומם כך שהגרגירים נמסים ומוצמדים ללוח. משרים את הלוח בחומצה, שזורבת את המתכת שנשארה חשופה רק במקומות שלא כוסו ע"י השרף. כשהלוח מנוקה, מתקבלים פני שטח גרעיניים, שלאחר החדרת צבע לתוכם והדפסתם מקנים לשטח הנייר איכות של צבע אפור.

אקוורל (Aquarelle)

מילה צרפתית, השאולה מן האיטלקית (acquarello), שפירושה ציור בצבעי מים. הצבע מורכב מצבען טחון מעורב בתמיסת דבק שרף מדולל במים. הצבע מונח ע"ג נייר או קרטון במכחולים דקים ורכים. ייחודם של האקוורלים הוא בשקיפותם, לעומת צבעי הגואש האטומים; גם לצבע הנייר עצמו וגם לכל שכבת צבע הנמשחת על הנייר יש חלק ביצירת מרקם התמונה. איכותם העדינה והזהרת של האקוורלים נובעת מכך, שהאור מוחזר מהנייר בעוברו דרך הצבע השקוף. תהליך העבודה הוא מהיר ואין אפשרות לתיקונים. יש אפשרות לערוך מתווה הכנה ברישום לפני הנחת הצבע.

אקספרסיוניזם (Expressionism)

מילולית: לבטא to express.

מונח בעל שני מובנים עיקריים באמנות. במובנו הכללי יותר הוא מציין הגזמה ועיוות בהבעת הדברים, התכנים והאיכויות ובהדגשת רגשות היוצר שכדוגמתם אפשר למצוא ביצירות אמנות שנוצרו במקומות שונים ובתקופות שונות; במובנו המצומצם יותר הוא משמש, בדרך כלל, לאפיון יצירות האמנות (וגם יצירות הספרות ואמנויות חזותיות אחרות) שנוצרו בצפון אירופה במאה העשרים, ושבהן אנו מוצאים הדגשה סובייקטיבית של רגשותיו וחזונו הפנימי של האמן.

מבחינה אמנותית היה האקספרסיוניזם תגובה שכנגד, רבת עוצמה, לאובייקטיביות של הנטורליזם של שלהי המאה התשע-עשרה. הציירים האקספרסיוניסטיים עמדו על כך, שיש תוקף נחרץ לתגובתם הרגשית לנושא שהם מציירים, וכתוצאה מכך התפתחה בהם התפישה שהצורה האמנותית האמיתית נובעת אך ורק מתוך צורך פנימי, ולעולם אי אפשר לכפות עליה את המסורת או את המוסכמות. בצאתם מנקודת מבט זו יכלו להצדיק את השימוש בכל אמצעי אמנותי שיש בו כדי לתת ביטוי לרגשותיהם – לרבות עיוות של תפיסת חלל ופרספקטיבה, צורות מסוגגנות במפגיע, דימויים מוגזמים, צירופי צבע אלימים ומעוררי אסוציאציות רבות וסיגול אקלקטי של השפעות רבות ושונות, כגון: אמנות ימי-הביניים, האמנות השבטית והאמנות העממית.

אקספרסיוניזם מופשט (Abstract Expressionism)

איכות הבעתית המתגלמת ביצירת אמנות שאיננה פיגורטיבית.

מונח זה שימש במקורו לתיאור יצירתו המופשטת המוקדמת של קנדינסקי, אך בשימוש הרווח יותר הריהו שמו של סגנון של תנועה אמנותית שהתפתחה בניו-יורק בשנות הארבעים למאה העשרים – "אסכולת ניו-יורק". מונח זה אינו מציין סגנון אמנותי מוגדר, שכן יצירתם של האמנים הנמנים עם התנועה אינה אחידה. זוהי גישה אמנותית הדוגלת בשחרור האמן מערכים אסתטיים מסורתיים, ושביגוד לריאליזם ששלט בציור האמריקני בראשית המאה העשרים הריהי מייחסת חשיבות ראשונה במעלה לביטוי האישי והספונטני. מאפייני גישה זו הם: הדגשת רגשות היוצר, קומפוזיציה וצורות מעוותות ומוגזמות, צבעים עזים וסוגסטיביים, שיטות עיבוד נועזות. דרך היצירה מכונה "ציור פעולה", או "ציור מחווה". הסוריאליזם המדגיש את תפקיד התת-מודע ביצירה האמנותית, היה מקור השראה חשוב לאקספרסיוניזם המופשט.

בשנות החמישים היה האקספרסיוניזם המופשט לתופעה אמנותית בינלאומית. זו הייתה התנועה האמנותית הראשונה שפותחה בארצות-הברית באורח עצמאי וללא תלות במתרחש בזירת האמנות באירופה, והראשונה שהשפיעה על האמנות האירופית.

גלריה

חלל תצוגה ומכירה של יצירות אמנות. במסגרתה מתקיימות תערוכות של אמן יחיד או של קבוצת אמנים, לעתים סביב נושא משותף. בעל הגלריה מספק את החלל ואחראי לתצוגה ולמכירה ומקבל תמורת זאת אחוזים מהמכירה.

דגם

רצף החוזר על עצמו של קווים, צורות, הדגשי גוונים, צבעים או משיחות מכחול. בדגם מופשט נוצרת השטחה כך שאי-אפשר להבחין בין דימוי לרקע. דגם החוזר על עצמו משמש לעיתור. הוא יכול להיות סימטרי, מודולרי וכד'. הוא יכול גם לייצג משמעות סמלית או לעורר תחושות כמו סדר, הנאה, שפע. הוא מאט את קצב ההתבוננות של הצופה ביצירה בכך שהעין משוטטת על פני משטח התמונה תוך כדי אתגרות קצביות.

דיוקן

העלאת דמות חיה, מזוהה או מוכרת באמצעי עיצוב שמתאפשרים בכמה אופנים: על דרך האידאליזציה, במיפוי נטורליסטי של תווי הפנים, בגישה סטירית, או תוך התבוננות לנבכי נפשו של האדם, שיקוף אישיותו, מזגו וצביונו הנסתרים. דיוקן יכול להיות רשמי, דידקטי, מהוקצע, סמלי, או טיפוסי ועונה על דרישות המזמין, לעומת דיוקן שבו ניכרת חירות האמן והוא משמש כבסיס לניסויים של שפת האמנות כמו כל נושא אחר. ציור דיוקן יכול להיות תחליף לצילום מדויק, או אמצעי להבעת מצב אנושי.

דיוקן עצמי

קלסתר פנים של האמן שמאפשר חקר אישיותו ואמנותו. האהבה העצמית של האמן יכולה להגיע עד כדי חשיפה עצמית רבה במטרה להציג בפני הצופים את דמותו במסווה מסוים או במגמה לערוך בחינה אישית מדוקדקת ישרה וגלויה. זוהי אוטוביוגרפיה ציורית שעשויה לחשוף מהות רוחנית וסגנון אמנותי גם יחד.

הדפס

טכניקה הכרוכה בשכפול התמונה בחומרים ובאופני עיבוד שונים. קיימות שלוש קבוצות עיקריות של הדפס: בלט (עץ, לינוליאום, קולגרף), שקע (תחרית, תצריב, אקוטינטה) ושטח (ליתוגרפיה, רשת, מונוטייפ).

הדפס אבן (Lithography)

ליתוגרפיה (מיוונית: ליתוס – אבן; גרפין – לכתוב).

שיטה של הדפס שטח, שבה מציירים או מסרטטים את המתווה ישירות על פני גלופה עשויה אבן גיר. הטכניקה מבוססת על כוח הדחיה הטבעי הקיים בין המים לשמן. המתווה נעשה בגיר או עיפרון שמנוני ע"ג לוח האבן. כשהאבן נרטבת, המתווה אינו קולט את המים. מעבירים גליל צבע שנדבק רק למתווה ונדחה ע"י המים. באמצעות מכש מעבירים את המתווה הצבוע לנייר. לליתוגרפיה צבעונית יש צורך בלוחות אבן נפרדים לכל צבע.

הדפס בלט (Letterpress)

טכניקה להכנת העתקים (רפרודוקציות) רבים של יצירת אמנות מגלופה (העשויה להיות לוח עץ, מתכת או חומר אחר), שבה מתובלט המתווה באמצעות הוצאת החלקים ה"נגטיביים" והשארת החלקים המוגבהים, העתידים להיצב בצבע. חלקים מוגבהים אלה ישאירו את רישומם על פני הנייר בעת ההדפסה.

הדפס עץ/חיתוך עץ (Woodcut)

שיטה של הדפס בלט מגילוף שנעשה בלוח עץ קשה, שנוסר לאורך הבול. בשיטה זו חורצים את המתווה באמצעות מפסלות בעלות להבים בצורת U ו-V.

השטחים המיותרים של המתווה מוסרים ומסולקים ונשארים חלקים מוגבהים שרק הם עתידיים לקלוט את הצבע. את הצבע מושחים באמצעות גליל. הנייר נלחץ על פני הגלופה במכש או בתנועת מירוק או שפשוף. חיתוך עץ מאופיין בקו נמרץ וחזק בשל אופי הגילוף בעץ וכן נשאר על הנייר רישומו של העץ. לחיתוך עץ צבעוני יש צורך בלוחות עץ נפרדים לכל צבע.

הדפס רשת-משי (סריגרפיה) (Silk-screen printing)

שיטה של הדפס שטח באמצעות אריג רשת מפלסטיק (בעבר משי) שאריגתו צפופה ביותר ומתוחה ע"ג מסגרת עץ. אריג זה נקרא "מסך". שיטה זו פותחה תחילה במערב לשימוש מסחרי, אך כיום היא משמשת ליצירות אמנות (בסין מקובלת שיטה זו בשימוש אמנותי זה אלפי שנים). עיקרה של השיטה הוא איטום חלקים שוליים מיותרים של אריג הרשת. האמן מדביק מגזרת (סטנסיל) נייר על הרשת, או אוטם אותה בשכבת לכה שהתקשתה למשטח חלק, או אוטם חלקים מיריעה זו בצביעתם או התוויית מתווים עליהם. קיימת אפשרות לכסות את הרשת בתחליב (אמולסיה) של צילום הרגיש לאור ולהקרין עליו בחדר חשוך תשליל של צילום שמקובע לרשת. בשלב ההדפסה הצבע מוחדר דרך חלקי ה"מסך", שלא נאטמט, אל משטח ההדפסה, ש הוא גיליון נייר, או משטח העשוי חומר אחר. האזורים או החלקים ב"מסך" המכוסים על ידי המגזרת (או האוטומים באחת הדרכים האחרות) אינם מתכסים בצבע; הצבע ממלא רק את השטחים הפנויים. לכל צבע מכינים מגזרת (או אטימה) נפרדת, ע"ג אותה הרשת.

הדפס שטח (Offset)

טכניקה להכנת העתקים (רפרודוקציות) רבים של יצירת אמנות מלוח (העשוי אבן גיר או מתכת) שאליו מועבר המתווה שלא באמצעות חריצה, חריטה או גילוף, אלא בדרך כימית המבוססת על דחיית המים והשמן זה את זה.

הדפס שקע (Intaglio)

מאיטלקית: intagliere – לחרות, לחתוך.

טכניקה של הכנת העתקים (רפרודוקציות) רבים של יצירת אמנות מגלופה (העשויה להיות מתכת או חומר אחר), שבה משוקע המתווה על פני הגלופה באמצעות גילוף, חריצה, חריטה או צריבה. הצבע מצטבר בתוך החתכים או השקערוריות. ההדפס מתקבל על ידי מעבר הצבע, שהצטבר במתווה המשוקע, אל הנייר.

היטל

תחבולה שבאמצעותה ניתן לתאר אובייקט תלת-ממדי על משטח דו-ממדי. האמן יכול להציג מספר היטלים, כלומר, זוויות ראייה, בו-זמנית, ואז נוצרות ביצירה מספר מערכות שאינן ניתנות לצפייה מנקודה אחת.

הנצחה

ביטוי בכתב או בדרך חזותית לכבודם של אירועים או בני אדם במטרה לשמר את זכרם לדורות.

הפנינג (Happening)

סוג של אמנות סביבתית. אירוע שמטרתו לגרום למעורבות הקהל בפעולה אמנותית. תחילתו בשנות ה-60 בארה"ב. הוא נבע מהצורך לקרב מחדש את הקהל אל האמנות ולתת הקשרים חדשים לאובייקטים וחיבורים חדשים בין הקהל לאובייקטים. באירוע משתתפים מרכיבים מהאמנויות הפלסטיות, התיאטרון, המוסיקה ועוד. התסריט והתפאורה מתוכננים אך השחקנים לא מקצועיים והם יכולים לבוא מדיסציפלינות שונות. פעולותיהם הפיסיות פשוטות והקהל משתתף באופן פעיל. מרכיב הזמן בלתי מוגדר, אין רצף, התסריט לא עקבי, ומתפתח באופן ספונטני. שימת הדגש בהפנינג היא בתהליך, וההתרחשות היא חד-פעמית ואיננה יכולה לחזור על עצמה. החלל שבו מתרחש האירוע יכול להיות כל מקום. החומרים והחפצים נבחרו בשל איכותם החומרית ולא התוכנית או התפקודית. הצלילים המושמעים באירוע הם אותנטיים וללא רצף הגיוני, הם נובעים מהמשתתפים, וממכשירים וכלים שונים.

הפשטה

תהליך של הכללה הנעשה בערטול הצורות הטבעיות מפרטיהם עד היחשפות תמציתם ותוך הדגשת ההיבט המהותי שלהם ביצירת אמנות, והצגתם על דרך הסגנון או באופן הקושר אותם באופן קלוש בלבד לחזותם בטבע. הפשטה היא מונח יחסי; כל יצירות האמנות נעות, למעשה, בין הפשטה מוחלטת (צורות המנותקות לחלוטין מפרטים בעולם התופעות) לבין הצגה שלמה ונאמנה של העצמים המתוארים. תפיסה זו התפתחה לראשונה מן הקוביזם ומן הניסיון לחדור אל מתחת לפני השטח של המציאות.

הקצרה (Foreshortening)

שיטת תיאור של אשליית מרחב בציוור או תבליט באמצעות דמויות ועצמים המוצבים בזווית למישור התמונה היוצרת אשליה שהם נסוגים במרחב. הדמות או החפץ "מוקצר" על דרך האשלייתיות באופן שייראה כמצוי במישור ה"חותך" את מישור התמונה; אשלייתיות זו נוצרת באמצעות הגדלת ממדיהם של החלקים הסמוכים לקדמת התמונה והקטנת ממדי החלקים הרחוקים ממנה, ובאמצעים פרספקטיביים נוספים.

השפעות באמנות

הדרכים והאופנים שבהם מקורות השראה וגורמים מסויימים, מטביעים את חותמם על יצירות אמנות. גורמים נסיבתיים מתחומי הפוליטיקה, החברה, הטכנולוגיה, הפילוסופיה, התרבות, האמנויות, או גורמים אישיים, כגון: השפעת אמן אחד על משנהו וביוגרפיה.

זרם אמנותי

מגמה רעיונית וסגנונית השוררת בתקופה מסויימת והמקיפה הוגים מארצות שונות ומתחומים שונים, כגון: פילוסופיה, ספרות, אמנות פלסטית, תיאטרון, מוסיקה וכד'. תופעה זו אופיינית למאה ה-19. למשל: זרם הרומנטיקה, זרם הניאוקלאסיקה.

חד-צבעי (מונוכרומי) (Monochrome)

מונח שתרגומו המילולי הוא "גוון אחד", המציין יצירה שנרשמה, צוירה או נצבעה בצבע אחד בלבד, על גווני השונים.

חיתוך עץ – ראה: הדפס עץ.**חפץ מצוי (Object trouve')**

חפץ או עצם שלם או חלקי שהאמן בחר בו להציגו כיצירת אמנות, או כחלק ממנה, בקולאז' או באסמבלאז', או לשלבו בטכניקה מסורתית כמו ציור או תבליט או פיסול ליצירה בטכניקה מעורבת. בשלבו אותו ביצירתו או בעשותו ממנו יצירה העומדת בפני עצמה הוא מביא אותו כמות שהוא, כפי שהזדמן לו, בלא להכניס שינוי מהותי כלשהו בצורתו; החפץ המצוי עשוי להיות לקוח מן הטבע, כגון קונכייה או אבן, או להיות מעשה ידי אדם, ואז הוא נקרא "רדי מייד" (Ready made). החפץ המצוי יכול להיות לקוח מפסולת רחוב או גרוטאות ואפשר לראות בו את "הטבע הדומם" של העולם המודרני בכרך הגדול.

טכניקה

סוג החומר הנבחר ליצירת האמנות, השיטה, אופן הביצוע ותהליך העבודה בשלבים.

טכניקה מעורבת

כל יצירה המשלבת בתוכה חומרים שונים, כגון: צבע שמן, עיפרון או תחומי יצירה שונים, בדו-ממד ותלת-ממד, כגון: ציור ותבליט.

יציקה (Cast)

מונח כללי לציון העתק מדויק של דגם של פסל, הנוצר על ידי יציקת חומר מותך או נוזלי לתוך תבנית. הפסל מעצב תחילה את הדגם של פסלו בחומר, בשעווה או בכל חומר אחר הניתן לכיור, ואחר כך הוא יוצר בתבניתו של דגם זה, "תשליל" (על-ידי השקעת הדגם בחול או בחומר אחר חסין אש כמו גבס המקבל את צורתו). לתוך תבנית זו ייצוק את החומר העמיד יותר, בדרך כלל ברונוזה, של הפסל הסופי. בפסלים גדולים עושים את היציקה חלולה, והיא בנויה סביב הגלעין הפנימי, שבדרך כלל מוציאים אותו לאחר תום מלאכת היציקה. הטכניקה ליצירת יציקות כוללת את יציקת "השעווה הנמסה" ויציקת חול.

ליציקת השעווה הנמסה שתי שיטות: האחת, ישירה, שבה הגלעין הפנימי (הפסל המקורי) מעוצב בשעווה, ומוקף בחומר ליצירת תבנית. את השעווה ממיסים ואת מקומה תופסת הברנוזה. כשזו מתקררת שוברים את התבנית. לשיטה זו מתאימים רק פסלים קטנים.

השיטה השנייה מתאימה לפסלים גדולים שאמורים להיות חלולים מפאת משקלם. את הגלעין הפנימי יוצרים בחומר, מקיפים בחומר (גבס) ליצירת תסנית. את התבנית יוצרים בחלקים שניתנים לפירוק ולפתיחה כך שאפשר יהי לצפותם מבפנים בשכבת שעווה דקה ושוב ביציקת גבס. את כל חלקי התבנית מחברים מחדש ויוצקים שעווה בין שתי תבניות הגבס אל תוך השעווה שנמסה, דרך פתחים שהושארו לשם כך מראש. לאחר שהברנוזה, שתפסה את מקום השעווה, מתקררת, שוברים את חלקי התבניות הפנימיות והחיצוניות ומחלצים את יציקת הברנוזה. מחברים את חלקייה בהלחמה ומלטשים.

יצירה דו-ממדית

יצירה שמרכיביה משתרעים על מצע שטוח, כגון: תבליט, ציור, הדפס.

יצירה תלת-ממדית

יצירה שיש בה שלושת המימדים – אורך רוחב ועומק, ולכן ניתן להקיפה מכל צדיה, כגון: אדריכלות, פיסול.

כוונה אמנותית

כוונה הניתנת לפירוש על סמך מכלול מאפייני הסגנון הניתנים לזיהוי ביצירותיו של אמן יחיד או ביצירותיהם של קבוצת אמנים על רקע תקופה נתונה.

מאפיינים סגנוניים – ראה: סגנון.

מדיום (Medium)

במובן הצר, מונח זה משמעותו-מתווך: חומר דילול שמוסיפים לצבען על מנת להעניק לו את הצמיגות הרצויה. במובן הרחב, זהו מונח לציון מכלול הטכניקות, השיטות והחומרים השונים המשמשים באמנות (ראה תחומי אמנות).

מונטאז' (Montage)

תמונה הנוצרת כתוצאה מצירופם זה לזה של ציורים או צורות ודימויים מוכנים מראש. מקור המונח בפועל הצרפתי "מונטה" (monter) שפירושו לשבץ, להרכיב, לערוך, ובמעשה המרכבה של המונטאז' נעשה שימוש רב בגזרי עיתונות ובקטעי תצלומים, שתכליתם, במקרים רבים, להשיג אפקטים סוריאליסטיים או להצהיר הצהרות פוליטיות או חברתיות. המונטאז' נבדל מן הקולאז' בכך שהעילה הראשונית לבחירת מרכיביו היא תוכנם או נושאיהם, בעוד שבקולאז' נבחר החומר בעיקר בשל ערכיו הצורניים. הפוטומונטאז', שהוא צירוף של תשלילים בתהליך הפיתוח (או של קטעי תצלומים), נוצר כבר בראשית דברי ימי הצילום. למונטאז' היה שימוש רב באמנות המסחרית.

מונומנטלי

עצום, כביר, איתן, מצטיין בגודלו או בעומקו ביחס לסביבתו. עומד לזיכרון, משמש כמזכרת עולם; בניין מצבה או פסל מונומנטלי.

מוזיאון לאמנות

מוסד ציבורי האוצר בתוכו אוספי אמנות המצטברים על ידי רכישות או תרומות; המוזיאון מקיים תערוכות קבועות מאוספיו או תערוכות מתחלפות עם מוצגים מושאלים (ממוזיאונים אחרים או מאספנים), על נושא מסויים באנות, תערוכת יחיד של אמן או של קבוצת אמנים. במוזיאון יש ביתנים או אגפים לתחומי אמנות שונים, כגון: רישום, פיסול, צילום, או לתקופות שונות בתולדות האמנות. המוזיאון כיום מכיל ספריות וחנויות ספרים ומזכרות; המוזיאון מקיים הרצאות בנושאי אמנות, הפעלות לילדים וחוגים וכן הדרכות למבקרים.

מיצב (Installation)

פיסול עכשווי. הצבה של אובייקטים דו-ממדיים ותלת-ממדיים בחלל סגור או פתוח כך שהצופה יכול לנוע בתוכו. המיצב מהווה תחום ביטוי צר של האמנות הסביבתית.

מיצג (Performance)

מופע מבוים שבו משולבים בסביבה אחת תיאטרון ואמנות פלסטית והאמן נוטל בו חלק פעיל בנוכחותו הפיסית ובפעילותו בין האובייקטים, ואילו הצופה פסיבי. המיצג מבוים לזמן מסויים והוא יכול לחזור על עצמו בזמן ובמקום אחרים. במיצג יכולים להשתלב אמנויות שונות, כמו: מוסיקה, שירה, מחול, קולנוע, וידאו והקראת טקסטים. המיצג התפתח לאחר ההפנינג ובניגוד לו התמקד באמן והיה בעל משמעויות אוטוביוגרפיות, פוליטיות וכד'. מטרתו היתה לבדוק מחדש את הקשר בין האמנות לבין החיים.

מצע (Ground)

המשטח שעליו מציירים או מתווים את הציור או את המתווה, ובמיוחד המשטח המעובד והמוכן לצורך הציור או המתווה, או החומר שמשתמשים בו לעיבוד ולהכנה האמורים. בציור מהווה המצע חיץ בין הבד (או לוח העץ, או כל תמוכה אחרת) לבין הצבע, הוא אוטם את הבד בהפחיתו מכוסר הספיגה של הבד ומתגובותיו הכימיות עם הצבע. המצע עשוי להיות פריך ורך למשעי.

מקור השראה

מקור מניע ליוצר, המכתיב את אופי היצירה מתוך בחירה מודעת או בלתי מודעת של היוצר. דוגמאות של מקורות השראה:

- מקור השראה ספרותי (סיפורי התנ"ך, למשל)
- מקור השראה אמנותי (אמן, או יצירה מסוימת, למשל)
- מקור השראה רעיוני (תורות למיניהן)
- מקור השראה אוטוביוגרפי (אירועים בחיי האמן)
- מקור השראה תרבותי (תרבות שבטית, למשל)
- מקור השראה של הטבע (עולם התופעות, נופים וכדומה)
- מקור השראה מתחומי המדע והטכנולוגיה (המצאות, מיכון וכדומה)

מרצדה (מובייל) (Mobile)

סוג של פיסול קינטי המורכב מצורות, בדרך כלל שטוחות, שנחתכו או נגזרו מריקועי מתכת או כל חומר אחר. צורות אלו קשורות לחוטים, המשתלשלים ממוטות אופקיים או קשתיים. הצורות מצויות בשיווי משקל וערוכות באופן שהן נעות כל העת, עם כל שינוי באטמוספירה כמו משב אוויר קל שבקלים; יש שהן מונעות במנוע חשמלי. מבנה דומה, שמרכיביו קבועים במקום אחד ואינם נעים, נקרא "סטביל".

מרקם (טקסטורה)

המרקם תלוי בקשר בין חוש הראייה לחוש המישוש כפי שהם נתפסים בתודעתנו. תיאור מדויק של טקסטורות כולל איכויות מישושיות שיוצרות אשליה של מציאות אמיתית. לעומת זאת, קיים מרקם שהוא היפוך החיקוי הנאמן של הטבע, הוא חושף את האיכויות המישושיות של החומר ממנו עשויה היצירה: צבע, עץ וכד'. זהו מרקם לשמו המציג את תהליך העבודה ואופן עיבוד היצירה.

נקודת מבט

זווית הראייה שממנה קבע האמן את התמונה בציור או בצילום בהתאם למשמעויות ולרושם שהוא רוצה ליצור ואשר איננה משתנה על פי מיקום הצופה, אלא אם כן מדובר ביצירת אופארט. כמו כן זווית הראייה שממנה מתבונן הצופה ביצירה תלת-ממדית, המשתנה על פי מיקומו ביחס ליצירה.

נפח

העלאת גופים תלת-ממדיים על גבי משטח דו-ממדי והקניית ביטויים המלא במאסה, במשקל ובמוחשיות. אמנים העניקו לנפח איכויות שונות בהתאם למשמעות ולמסר שרצו להשיג. למשל, פירוק נפחים וביטול כוח הכבידה וחילופין בין דמות לרקע מעניק לגופים איכויות בלתי מוחשיות וריק.

נקודת מגז – ראה: פרספקטיבה.

סגנון

עיבוד הנעשה בתהליך תרגום הטבע ועולם התופעות לאמנות על ידי האמן או האומן בכפוף לדרישות אמנותיות עיצוביות של צורה וחומר. העיבוד בא לידי ביטוי בהגזמה או בתיקון הפגמים שבמציאות הטבעית.

סגנון

מכלול מאפיינים ותכונות המופיעות ביצירה או המשותפות למספר יצירות. מאפיינים אלו באים לידי ביטוי בדרך העיצוב ובחזות של יצירות אמנות של אמן יחיד (סגנון אישי), קבוצה, תנועה, אסכולת אמנים או תקופה (סגנון של תקופה). גם בתוך אחד מאלו יכול אמן לפתח סגנון אישי משלו. מאפייני הסגנון כוללים מגוון רחב של איכויות הנוגעות לצורה ולתוכן (נושאים, משמעויות, דרכי ביטוי והבעה, אישיות). סגנונות אמנותיים צומחים מתוך פרשנויות של היחיד או הכלל בהקשרים חברתיים, פוליטיים וכלכליים. סגנון מייצג גישה מסוימת לאמנות, לאדם ולחיים בכללם, ובדרך משקף במידה רבה את העולם התרבותי שבו נוצר. זה סיכום של מערכת החלטות. כשהחלטות אלה נובעות מסדר עדיפות אישי, נוצר סגנון אישי. זוהי גרסתו הפרטית של האמן למוסכמות הרווחות בתקופה מסוימת, אך הוא גם עשוי להתבסס על החלטות והעדפות שרירותיות. ציירים עשויים להשתייך בפרק זמן זה או אחר של חייהם לתנועות שדגלו בסגנונות מוגדרים, ובו זמנית לטפח ביצירתם מרכיבים סגנוניים ייחודיים ולשכללם כך שמסוגלים לזהותם. לסגנון יש גורמים קיבוציים וגורמים פרטיים הקובעים את מהותו. ייתכנו יסודות של דמיון מובהק ביצירות של תקופה נתונה או אזור גיאוגרפי נתון. הוא משקף את הדור שבו נוצר ועשוי לבטא מזג לאומי שגילוייו מצויים גם בתחומים אחרים.

סוריאליזם (Surrealism)

מילולית: מציאות שמעל לריאליזם.

תנועת אוונגרד צרפתית, שבראשיתה הייתה תנועה ספרותית ובראשה עמד המשורר אנדרה ברטון. לימים התרחבה לתחומי השירה, הקולנוע והאמנות הפלסטית. מקורות השראתה של התנועה הסוריאליסטית היו רעיונותיהם הניהיליסטיים של הדאדאיסטים ומסורת השירה הצרפתית, בעיקר שירתו של אפולוֹר, שבסיודם מונחת ההכרה בעליונותן של האסוציאציות האי-רציונליות והראייה הספונטנית, רבת הדמיון, על המציאות. יעדיה של התנועה, כפי שהובאו ב**מניפסט של הסוריאליזם** שכתב ברטון (1924), הולידו שתי מגמות שונות בקרב האמנים הקשורים לתנועה: ציור ביומורפי (מופשט) וציור וריסטי (פיגורטיבי). שתי מגמות אלו הושפעו מן התיאוריה הפסיכואנליטית של פרויד. כמה מן האמנים הסוריאליסטים, נקטו, ביצירותיהם, את טכניקת ה"אוטומטיזם הנפשי הטהור"

המתקבל באמצעות היפנוזה, כאנלוגיה לתהליך הפסיכותרפויטי הנקוט בפסיכואנליזה והקרוי "אסוציאציה חופשית".

מאמצע שנות העשרים למאה העשרים עשו מירו, ארנסט ומסון, למשל, שימוש בטכניקה זו כאמצעי לחיסול מנגנוני הבקרה המודעים, בבקשם להעלות על הבד את מהויותיו של התת-מודע. סגנונם היה משולב מדימויים ביומורפיים ומופשטים. לעומת זאת הביא העיסוק בחלומות את מגריט ודאלי ליצור מטפורות חזותיות ופרשנויות אישיות לאירועים מציאותיים, לשאוב את השראתם מן הציור המטפיסי של דה-קיריקו ולסגל להם "סגנון ריאליסטי" המעלה בטכניקה מדויקת על הבד, עולם דימויים מוזר ומנותק מהקשרו. הסוריאליזם היה גורם מכריע באמנות האירופית בשנות העשרים והשלושים למאה העשרים. השפעותיו ניכרו ביצירות של אמנים רבים. אחרי כן, בימי מלחמת העולם השנייה, עברו רבים מציירי התנועה הסוריאליסטית לארצות-הברית והשפיעו השפעה רבה על ציירי ניו-יורק.

סימטריה

שיווי משקל אסתטי, המושג בדרך כלל על ידי הצבת צורות משני צידיו של ציר נראה לעין או דמיוני, באופן שכל צד יעמוד בצורתו, פחות או יותר, בתיאום עם צורת הצד השני. ההתאמה יכולה להתבטא גם בצבע או במרקם.

סכימטיזציה

פישוט פרטי התמונה על-ידי קווי מתאר כלליים, צורות כלליות ומשטחי צבע אחידים.

עומק

ביצירה הדו-מימדית הכוונה היא ליצירת אשליה של עומק באמצעים אמנותיים שונים, כגון: פרספקטיבה, הסתרה או הקצרה. ביצירה התלת-מימדית נוצר עומק אמיתי, על-ידי נפחים שונים וגושים.

עיצוב (Modeling)

יצירת צורה תלת-מימדית בחומר כלשהו או גילוף פני השטח לתבליט; יצירת רושם של תלת-ממדיות ונפח בציור באמצעות מעברים של אור וצל.

פוטומונטאז' – ראה מונטאז'

פטרונים

אנשים פרטיים או מוסדות ציבור התומכים בעשיית אמנות במימון או בנתינת חסות לאמן או לקבוצת אמנים ליצירה מסוימת.

פיסול

שימוש במאסה של חומר במרחב. ארגון ותחיתת הנפחים במסגרת תלת-ממדית. הפסל מתחשב בתכונות הפיסיות והמישוריות של החומרים ובאפשרויות ובמגבלות הטמונות בשיטות עיבודם. כמו כן נוצרת מערכת יחסים מורכבת עם החלל, בהתייחס למקום שבו מוצב הפסל: צמוד לקיר, בגומחה, ניצב על מַתָּמָן, או תלוי מהתקרה או מהקיר. קיימים שלושה סוגי תהליכים בעיצוב של פסל:

1. גילוף - באבן ובחומרים קשיחים אחרים, בתהליך של סילוק, הוצאה והסרה של חלקים מיותרים מתוך גוש החומר, כדי להגיע לצורה הרצויה. יש אפשרות לעבד את פני השטח באופנים שונים: השארת סימני הגילוף ברמות שונות של עיבוד, או ליטוש ומירוק ברמות שונות. כמו כן ניתן לחרוט על הפסל פרטים ולצבוע אותו.
2. כיור - עיצוב בחמר נלוש, כגון: חומר, שעווה, גבס או חומרים סינתטיים. יש אפשרות להטביע בחומר את חותם אצבעות האמן ורישומי כלי העבודה במהלך היצירה ולצבוע אותו.
3. הרכבה - חיבור מקטעים כמו: לוחות עץ, מתכת, פרספקס, צינורות ברזל, חבלים ומגוון אחר של חומרים שאפשר לחברם בשיטות שונות: הברגה, סמרוור, הדבקה, ריתוך, תפירה. יש

אפשרות להשאיר את החומרים בצבע הטבעי או לצבוע אותם ולהפיק פסל מצויר.
יש פסלים שעשויים מהרכבה של חומר אחד ופסלים שמורכבים ממספר חומרים.

פסל

גיר קל למשיחה ורגיש. זה צבען טחון, מעורב במים ובחומר מלכד עד להיווצרות משחה סמיכה שנדחסת לתבניות ומיובשת. כשהפסל מונח על מצע מחוספס, גרגירי הצבע נתפסים בו, אולם בהיותו אבקה יבשה, הוא מתפורר ועל כן יש צורך בסיום העבודה בקיבוצו למצע באמצעות ספריי או לכה, או מראש להשתמש בו על מצע טבול בטרפנטין. הצבעים אטומים מטבעם וקשת הגוונים המופקת מהם היא מוגבלת. ניתן לערבבם ולטשטשם ע"י "מריחתם" במטלית וכך ליצור כתמים ושטחים, בניגוד לתכונותיו הבסיסיות כאמצעי לרישום צבעוני.

פסל שמן

גיר בעל תכונות הידבקות למצע. ניתן לטשטשו באמצעות מכחול טבול בטרפנטין או ליצור משטחים אטומים ורחבים ע"י "מילוי" בצבע. זהו אמצעי לרישום וליצור צבעוניים.

פרופורציות

יחסי גודל ויחסים מספריים בכל עצם, דמות או קומפוזיציה, היחס או השיעור של חלק אחד למשנהו ושל כל חלק לשלם, לגבי המידה, הגובה, הרחב, האורך והעומק. הפרופורציות של גוף עומדים תמיד ביחס לגוף אחר מסוגו או ביחס לפרופורציות של גוף האדם, שנקבעו כתקניות בתקופה או במקום נתונים.

פרספקטיבה

מן המילה הלטינית Perspectum שמשמעותה "לראות מבעד", לראות דרך מסך שקוף. השפעת המרחק והאטמוספירה על מראה העצמים. האמצעי ליצירת אשליית מרחב תלת-ממדי כפי שנראה בטבע, על פני משטח הציור הדו-ממדי כמו ראייה דרך חלון.

הפרספקטיבה המדעית או הגיאומטרית, המכונה גם פרספקטיבת הרנסנס, פרספקטיבה אופטית או פרספקטיבה קווית, מבוססת על נקודת ראות מרכזית וקבועה. היא מתבססת על האשליה האופטית שקווים מקבילים מתכנסים והולכים ככל שהם נסוגים לעבר נקודת מגוז (Vanishing point), הנמצאת על פני קו אופק שהוא בגובה עיני הרואה, ושהעצמים קטנים והולכים ונעשים קרובים זה לזה כלל שהם מתרחקים מעינינו. זוהי הטעיה מכיוון שתפיסה זו מבוססת על ראייה בעין אחת ואילו בראייה תלת-ממדית בשתי עיניים קיימת סקירה מהירה של כל הסובב אותנו וראיית עולם מורכבת יותר. עשויות להיות שתי נקודות מגוז או יותר ביצירה אחת. לא כל שיטות הפרספקטיבה מבוססות על חוקי האופטיקה. אחדות מהן מניחות, כביכול, שעינו של הצופה נעה ואינה קבועה במקומה, ואז אשליית עומק עשויה להיווצר על ידי חפיפת צורות, "נסיגה" אנכית או אלכסונית של קווים מקבילים והבדלים בגודל העצמים.

הפרספקטיבה האווירית או האטמוספירית, או הצבעונית, היא שיטה נוספת ליצירת עומק אשלייתי, שלעתים קרובות משתמשים בה יחד עם הפרספקטיבה הקווית. האמן מתכנן את הגוונים או את הצבעים שברקע באופן שייעשו בהדרגה חיוורים, מטושטשים או קרירים יותר, כדי לרמז על דחיסות שכבת האוויר (האטמוספירה) ועל המרחק החוצצים בין עין הצופה לבין העצמים או הנוף שברקע.

אמנים רבים במאה העשרים נטשו כליל את הפרספקטיבה או סיגלו להם צורות של פרספקטיבה לא מדעיות ובלתי עקביות, התואמות את תפישת החלל והמרחב היום-יומית יותר מאשר הראייה "מבעד לחלון", האופיינית ליצירות הרנסנס.

צבע

טווח האפשרויות וצביונו של הצבע:

שלל גוונים מתקבלים מערבובם של שני צבעי יסוד או יותר בשיעורים משתנים.
אם מכהים גוונים אלה בתוספת שחור, או מבהירים בתוספת לבן, או מושחים על גביהם צבעים אחרים בשכבות זיגוג שקופות למצהה, אפשר להגיע למספר אינסופי של חילופי גוון ושינויי גוון.

יחסי הגומלין ביניהם עשויים להיות תלויים בגודלם היחסי של אזורי צבע, בתמרון ובניצול מערכת היחסים שבין גוונים סמוכים זה לזה, יכול האמן לגרום לצבעים, שמבחינה אובייקטיבית הם עמומים, שייראו כאילו הם קורנים. צבעים משלימים המעומתים זה כנגד זה יכולים להיות בעלי השפעה עזה ולעיתים אף מטרידה. אזורים של גוונים אחידים טהורים נוטים לשטח את התמונה. לצבעים החמים והבהירים יש נטייה "להתקדם" ולצבעים הקרים והכהים יש נטייה "לסגת" במרחב התמונה.

צבע אטום (Body Colour)

צבע שאינו שקוף; במיוחד מציין מונח זה צבענים (פיגמנטים) של צבעי מים שערבבו אותם עם חומר מילוי לבן, ה"אטום" אותם למעבר קרני האור; לעתים מכנים אותם בשם "צבע אטום" ולעתים – צבע גואש.

צבע אטמוספרי – קולוריט

המשטח בעל השתקפויות והשתברויות של צבעים אחרים מהסביבה. גווניו משתנים וחלים בו מעברים משטחים כהים לבהירים ולהיפך. זהו צבע "הנצפה" ברגע נתון.

צבע אקריליק

זהו צבע תעשייתי – סינתטי שמורכב מציבען ושרף סינתטי כמדיום (מתווך). לראשונה נעשה בו שימוש בציור המערבי בשלהי שנות הארבעים למאה העשרים. זהו מדיום אמנותי גמיש ורב צדדי, שאפשר לצייר בו כמעט כל משטח שהוא, גם במדולל וגם בשכבות אימפסטו עבות, וליצור בו גימורים מסוגים שונים למן גימור עמום (מט) ועד לגימור מבריק וזוהר. אפשר לעבותו על ידי הוספת שרף סינתטי או חומרים שונים, ואפשר לדללו במים. אפשר למרוח שכבות בצמיגות משתנה זו על גבי זו, לאחר שכל שכבה התייבשה אך אין אפשרות לערוך שינויים כמו בצבע שמן בשל ההייבשות המהירה. גווניו ברורים ועזים והוא אינו מצהיב עם הזמן כמו צבעי השמן, לכן הוא נחשב כיום ל"מתחרה" בו.

צבע לוקלי (מקומי)

המשטח מוגדר בגבולות ומכוסה כולו בצבע אחיד, בעל גוון ועוצמה אחידים. הוא נעשה בצורה שטוחה ללא עומק. זהו צבע "הנתפס" בתודעה של האמן.

צבע מדולל, חיפוי ב-Wash

טכניקה של משיחת הבד (או הנייר) בצבעי מים מדוללים או בדיות שדוללה במים, בדרך כלל במשיכות מכחול נרחבות ובמכחול ספוג צבע.

צבע מתעד

צבע ריאליסטי התואם את המציאות כפי שנראית לעין.

צבע סמלי

צבע שמובנו בעל משמעות ידועה. הוא מביע רעיונות, רגשות, מחשבות, הלכי רוח. בדר"כ הוא לוקלי.

צבע שמן (Oil-Paint)

צבע שנוצר על ידי ערבוב צבען (פיגמנט) ועפרות במתווך (מדיום) של סוגי שמן המתייבשים לאיטם (לאט יותר מצבעים על בסיס מים). אפשר ליצור בצבעי שמן מגוון נרחב של מרקמים ואפקטים, למן גימור מבריק, דמוי צבעי אמאיל, ועד לשכבות אימפסטו בוטות ורבות הבעה. ניתן למרוח שכבות דקות ועבות, זו על גבי זו, במכחול רווי או בַּמְרִית, למזגם זה עם זה ולערוך שינויים.

צבעי יסוד

כבענים הם אדום, צהוב, כחול; בערבוב כל שניים מהם מתקבלים צבעים משלימים וגוניהם. לא ניתן לקבל צבעי יסוד מערבוב של צבעים אחרים.
באור צבעי היסוד הם: אדום, כחול וירוק. השילובים השונים ביניהם יוצרים את כל צבעי הספקטרום. בשילוב של שלושתם מתקבל אור לבן.

צבעים משלימים

כתום – כחול, סגול – צהוב, אדום – ירוק. הצבע המשלים של כל אחד משלושת צבעי היסוד, הוא תערובת של שני צבעי היסוד האחרים.
כתום (שמתקבל מערבוב של צבעי היסוד אדום וצהוב), סגול (שמתקבל מערבוב של צבעי היסוד כחול ואדום), ירוק (שמתקבל מערבוב של צבעי היסוד כחול וצהוב).

צבען (פיגמנט)

חומר צבעוני ממקור מינרלי או אורגני המערבב עם מדיים (מתווך) כדי ליצור את הצבע. בהתאם למרכיבים הכימיים והפיסיים של המתווך, הצבע יכול להיות צמיג או צלול, שמנוני או מימי, שקוף למחצה או שקוף, אטום או מבריק, עמיד או דוהה.

צורה

במובן הרחב של המילה, מכלול של מבנה חזותי; סינתזה של כל המרכיבים החזותיים של אותו המכלול ושל האופן שבו הם מצורפים לכדי יצירת אופיו הייחודי. הצורה כמרכיב של יצירת אמנות היא מה שמאפשרת לנו לתפוס את היצירה בחושים.

צורה ביומורפית

צורה מופשטת השואבת מציור חיים אורגני ולא מצורה גיאומטרית; בדרך כלל זו צורה עגלגלה וזורמת. הצורה הביומורפית מזכירה בדרך כלל את התהליכים האורגניים בטבע.

ציטוט אמנותי (מובאה)

שימוש מישני שנעשה ביצירת אמנות מקורית, תוך עיבוד בטכניקות שונות, או שימוש בחלקי יצירה או מאפיינים יצירתיים של אמן אחד ביצירתו של אמן אחר. היצירה המצוטטת תורמת ממשמעותה ליצירה החדשה ומקבלת משמעות חדשה מכוח המרכיבים האחרים ביצירה שבה היא מצוטטת.

צילום

טכניקה של קליטת קטע מהמציאות, הכרוכה בשימוש במצלמה (מכשיר הפועל על עקרון של חשיפה מבוקרת של סרט צילום רגיש לאור) ובתהליך פיתוח סרט הצילום באמצעים כימיים. לצילום יש היבטים שונים כתחום מתעד וכביטוי אמנותי. ראשיתו במחצית המאה התשע-עשרה והוא מכסה אין-ספור נושאים, חלקם אקראיים ובחלקם מבווימים או מאורגנים ע"י הצלם.

קבוצה אמנותית

קבוצת אמנים שקמה במקום ובזמן ספציפיים, מייסדת מסגרת פעילות משותפת לטווח זמן מסוים, מאוחדת באידאולוגיה ובכיוון סגנוני, למשל: האימפרסיוניזם, האקספרסיוניזם הגרמני, הסוריאליזם, הדאדא. קבוצת אמנים יכולה לפעול גם במסגרת של תנועה.

קהל יעד

הקהל שאליו מתכוון היוצר בתהליך היצירה, בין אם הוא מתכוון להשביע את רצונו או להשפיע על דעותיו או לעורר בו מודעות לדבר זה או אחר (תעמולה או מחאה פוליטית או חברתית, למשל). קהל יעד הוא גם קהל שאליו מכוונים מוסדות, כגון מוזיאון או גלריה את אופי תצוגותיהם או פעילותיהם.

קו מתאר (Contour)

בארכיטקטורה ובפיסול, קו המגדיר גוש בחלל היוצר את הרושם של נפח בחלל. בציור, קו רצוף וסגור התוחם דמויות או עצמים או צורות.

קוביזם

זרם אמנות שפותח ע"י פיקאסו ובראק החל משנת 1907 בהשראת יצירתו של סוזאן. מהות הקוביזם טמונה באופן תרגום המציאות למערכת גיאומטרית של "קצעים" (קטעים וקצוות) המפשיטים ומפרקים את הנושא המתואר ומרכיבים אותו בחלל באופן סימולטני מנקודות מבט שונות. בשלב מאוחר יותר שולבו בציור הקוביסטי פריטים מהמציאות, חפצים, מילים, אותיות, מספרים, בתיאור ריאליסטי, מצוייר, או בהדבקה.

קולאז' (Collage)

מונח שמקורו בפועל הצרפתי coller (להדביק), המציין יצירת אמנות שנוצרה בחלקה או בשלמותה על ידי הדבקת גזירי נייר, פיסות בד או פריטים אחרים על רקע שטוח. אם כי הקולאז' הוא מיסודו יצירה דו-ממדית, הוא עשוי להיות בעל אפקט פיסולי. הקולאז' מאפשר את חציית הגבול המפריד בין תחומי אמנות ובין האומנות והמציאות. לרוב בוחר היוצר את החומרים הכלולים בקולאז' שלו תודות לשלל האסוציאציות הרגשיות, הפוליטיות או הקומיות הקשורות בהם, או מסיבות צורניות מובהקות.

קומפוזיציה

ארגון ומבנה היצירה, הקבצה חזותית של דימויים למכלול אחד, כלומר, חלוקת הצורות, הגושים (המאסות), אזורי אור ואזורי חשכה, סידור דמויות ואובייקטים על פני מישורי התמונה או במרחב הפסל או בפורמט נתון, למערכת דימויים השלובים והשזורים זה בזה.

קנה-מידה

יחידת גודל החלה על עצם מוכר או נתון ומשמשת מקור השוואה על מנת לאמוד ולהעריך ממדים של עצמים אחרים. ממדי יצירת אמנות הם בהתאם לנושאה ולתכליתה, וביחס לסביבתה.

ראיית עולם

הדרך שבה אדם רואה את המציאות בעולם בסובב אותו ואת קיומו שלו בעולם ועל פיה מתגבשת השקפת עולמו לגבי משמעות חייו ומשמעות העולם לגבי תחומי התרבות השונים. ראיית העולם של היוצר מכתובה במידה זו או אחרת את אופי יצירתו. לדוגמא, ראיית העולם של הסוריאליסטים שהעניקו חשיבות מיוחדת למציאות של החלום ותת-ההכרה הכתיבה את אופי יצירתם ותכניה.

"רדי מייד" (Ready made)

מונח (באנגלית) שפירושו "טרומי", או "מוכן מראש", שטבע מרסל דושן לציון החפצים והעצמים היום-יומיים, שאותם הועיד לשמש כיצירות אמנות. החפצים נבחרו על ידי אמנים באופן שרירותי והופקעו מסביבתם היום-יומית והוצגו כמות שהם בתערוכה מבלי שתהיה לאמן יד בביצועם כיצירות אמנות.

רדי מייד מטופל – צירוף שניים או יותר חפצי רדי-מייד (כגון: "גלגל האופניים" של דושאן, המורכב מאופן שחובר לשרפרף) או שינוי החפץ ע"י שילובו בטכניקה מעורבת, או שינוי החפץ ע"י הוספת צבע וכד'.

ריאליזם (Realism)

מונח המציין את שיקוף המציאות. במובן הרחב משתמשים בו בהקשר של תיאור חזותי אובייקטיבי וללא אידיאליזציה; תיעוד עולם התופעות של הטבע, כפי שהוא. במובן הספציפי הריאליזם הינו תנועה אמנותית שקמה במאה התשע-עשרה, בעיקר בצרפת. הציירים הריאליסטיים בצרפת התקוממו נגד נושאי המיתולוגיים וההיסטוריים של היצירות המצוירות על דרך האידיאליזציה, ותחת זאת ציירו באורח ישיר ובוטה נושאים בני זמנם, מחיי היום-יום והמציאות החברתית.

רישום

משמש בדרכי כמתווה לתמונה אך גם אמצעי בפני עצמו החושף את התהליך היצירתי או הלך רוחו של האמן ומיומנותו.

חומרי הרישום העיקריים הם: עיפרון, פחם, עיפרון מתכת, עיפרון גרפיט, גירי קונטה וגירים אחרים. הם מוגבלים בצבעוניותם (שחור, חום, לבן) מהירים וחשכוניים למסירת מידע חזותי, לפיתוח רעיונות, ולהבעת רגשות. בין שיסוד הביטוי הראשוני של הרישום הוא קו ובין שהוא שטח, תמיד מורגשת נוכחותו הממשית של מצע הרישום, שהוא בדרכי נייר (עשוי להיות גם נייר צבעוני).

תבליט (Relief)

יצירה פיסולית שבה בולטות הדמויות או הצורות מעל פני משטח רקע של אבן, עץ, שנהב, מתכת או כל חומר אחר, אך אינן עומדות בפני עצמן כפסלים תלת-מימדיים. בדרך כלל נחלקים התבליטים לתבליט רדוד (basso rilievo באיטלקית, bas-relief בצרפתית), לתבליט בינוני (mazzo rilievo באיטלקית) ולתבליט עמוק (alto rilievo באיטלקית); אמת המידה לסיווג זה היא אם בולטות הצורות מן הרקע בפחות ממחצית עומקן, ממחציתו. בצורת התבליט המהופכת, הנקראת "תבליט שקוע", נעשה הגילוף לגובה בתוך קערורית (שטח קעור).

תחומי אמנות (Media – ביחיד Medium)

ביטויי אמנות, כגון: פיסול, ציור, רישום, תבליט, צילום, אדריכלות, הדפס, או טכניקה מעורבת (mixed media) וכדומה, המוגדרים על פי טכניקה, חומרים או אופן עיבוד החומר.

תחרית (Engraving)

מונח המציין גם את תהליך חריטת המתווה בתוך המתכת וגם את ההדפס המתקבל מן הלוח החרוט. סוגי התחרית השונים כוללים את התצריב והחריצה בחרט יבש. לתחרית מתכת, אופייניים קווים ברורים וחדים. הוא נדפס בשיטת הדפס שקע, שבו נחרט המתווה, באמצעות כלי חריטה חד (מחט) בלוח מתכת חלק (על פי רוב לוח נחושת). באמצעות מכשיר מהדקים את נייר ההדפס אל הצבע המצטבר בחריציו של הלוח.

תיעוד (Documentation)

תיאורן בכתובים של יצירות אמנות – ברשומות העיר או המדינה או בספריהם של חוקרים, סופרים והיסטוריונים בני דורו של האמן או בני הדורות הקרובים לו – שבאמצעותו אפשר לזהות יצירות אמנות ולשייכן לאמן מסויים. "יצירה מתועדת" היא יצירה שתיאורה נמצא בכתובים, והיפוכם של הדברים אמור ב"יצירה בלתי מתועדת". אמן שחי (או יצר) בפרק זמן מסויים "על פי הרשומות", או "על פי התיעוד" הוא אמן שלא ציין את תאריכי יצירותיו בשוליהם או כל גבן, וההיסטוריונים של האמנות קובעים את הזמן שבו חי ויצר על פי תיאוריהן של יצירותיו בכתובים.

תיעוד מתייחס גם לתיאור בדרך חזותית של צילום, ציור וכד' של אירוע היסטורי או חברתי. יש אירועים שהונצחו ע"י אמנים שתיעדו אותם ביצירות אמנות או בצילומים, שהפכו במרוצת הזמן לסמל.

תנועה אמנותית

קבוצה הטרוגנית של יוצרים בתחומים שונים, כגון אמנויות פלסטיות, מוסיקה, קולנוע, מחול, תיאטרון, שירה וכד', הפועלת לאורה של אידיאולוגיה משותפת. אידיאולוגיה זו מנוסחת במניפסטים ומוגדרת מתוך שאיפה ליצור קשר בין האמנות לחיים, בפעילות מגוונת הנוגעת בתחומי החיים השונים, כגון: פוליטיקה, חברה ונפש. היוצרים, חברי התנועה, שואבים את מקור השראתם מהאידיאולוגיה של תנועתם, אך לרוב מגבשים להם כיווני ביטוי אישי ביצירתם. תנועות כאלה, כגון: פוטוריזם, קונסטרוקטיביזם, דאדא וסוריאליזם, קמו במיוחד בעשורים הראשונים של המאה ה-20, אך היתה להם השפעה ארוכת טווח על תרבות המאה ה-20.

תפיסת חלל

האופן שבו מבין ומתכנן היוצר את החלל, המרחב, או שדה הראייה האמנותי ביצירה הדו-מימדית או התלת-מימדית או בתכנון בניינים. אופי החלל ביצירה הוא פועל יוצא של אמצעים אמנותיים שונים, כגון: קומפוזיציה, פרספקטיבה נקודת מבט, קנה מידה. המרחב המצוי בתחילתה של היצירה, בין שהוא דו-ממדי או תלת ממדי הוא בלתי מוגדר וללא גבולות, אך למן הרגע שבו מתווספים סימן כלשהו על פני מישור זה, מיד נתפס המשטח כבעל שתי קטיגוריות כלליות: האובייקט והמרחב שבו הוא קיים, דימוי ורקע. מערכת היחסים המרחבית הזו תעיד על גישותיו של האמן, על השקפת עולמו או על גישתה והשקפתה של התרבות שבה פעל. כיווני הכניסה והיציאה של הדימויים במרחב וכיוון הקריאה של הדימוי במרחב, מעורר אסוציאציות והלכי רוח. ארגון החלל משתנה בתקופות השונות. הוא עשוי להיות בעל אופי שטוח כאשר הדימויים מוצגים בנפרד מסביבתם או זה מזה ובהיבט האופייני להם ביותר באמצעות היטל מהחזית או מהצד. סוג אחר של ארגון חלל קיים כאשר הדימויים חופפים ואז נוצרת הסתרה; הם מוצגים כסדרת עצמים הקשורים זה לזה. מרחב אשלייתי קיים כאשר החלל מאורגן בשכבות מקבילות למישור התמונה, וככל שמתרחקים למישור האחורי קיימת הקטנה של הדימויים. כאשר הדימויים מוצגים באלכסון למישור התמונה ולקו הראייה של הצופה נוצרת דינמיקה.

תצריב (Etching)

שיטת הדפס שקע באמצעות חומצה. המונח מציין גם את תהליך צריבת המתווה בחומצה אל תוך פני השטח של לוח מתכת, וגם את ההדפס המתקבל על הנייר מלוח המתכת שנצרב. תהליך העבודה כרוך בציפוי הלוח משני צדדיו בחומר אוטם (שעווה או זפת) העמידים בפני החומצה. המתווה נחרט במחט ע"ג השעווה כך שהלוח נחשף רק בחלקים הרצויים. הלוח מוכנס לחומצה שמאכלת את המתכת בפרק זמן מסויים ע"פ העומק הרצוי למתווה. לאחר שהחומר האוטם מוסר, נמרח הלוח בצבע שחודר לחריצים. הלוח מנוקה במקומות שאמורים להישאר לבנים. הנייר הלח נלחץ ללוח באמצעות מכש כך שהנייר חודר לחריצים וקולט את הצבע.

ביבליוגרפיה

- איטן, י', **יסודות הצורה והצבע בהוראת האמנות**, מוזיאון ישראל, ירושלים, 1975
- ברש, מ', **תולדות הפרספקטיבה, אקדמון**, ירושלים, תשל"ה
- גומבריד, א"ה, **אמנות ואשליה, הפסיכולוגיה של הייצוג בתמונה**, כתר, ירושלים, 1969 (הדפסה שנייה, 1990)
- גורדון, א' (עורכת), **סדרת "בעין האמנות"**, הוצאת משכל, תל-אביב, 1994
- וולפלד, ה', **מושגי יסוד בתולדות האמנות**, האונברסיטה העברית, מוסד ביאליק, ירושלים, 1982
- וינפלד, י', **כיצד מתבוננים בתמונה**, מוזיאון ישראל, ירושלים, 1989
- וינפלד, י', **צבע**, מוזיאון ישראל, ירושלים, 1979
- יכטהימר, ב"מ, **ציור ורישום**, אחיאסף, 1980
- כהן, א', **אימות ועימות, כמה היבטים של מחקר בהדפסים ורישומים**, מוזיאון ישראל, ירושלים, 1988
- מדזיני, ד', **אמנות לתלמיד**, מסדה, גבעתיים, 1978
- מלמד, י', **לקסיקון לאמנויות פלסטיות**, עולם האמנות בע"מ
- פוסק, א', **הכרת החומרים**, אקדמון, ירושלים, תשל"ח.
- פוסק, א', **פרספקטיבה**, תל-אביב, תשמ"ב
- פרי, להמן, מ', **על נייר, בנייר, עם נייר**, מוזיאון ישראל, ירושלים, 1990
- פיפר, ד', **אנציקלופדיה לאמנות הציור והפיסול** (כרכים 1, 4), כתר, 1983
- קרייטלר, ח', ושי', **פסיכולוגיה של האמנות**, ספררית הפועלים, תל-אביב, 1980
- ריד, ה', **המבנה של יצירת אמנות**, (עורך: מ. עומר) תל אביב

- אוריון, ע. (עורך), **פארק לפיסול מדברי על שפת מכתש הרמון**, בהוצאת קק"ל והמרכז לאמנות חזותית, 1988
- גינתון, א. (אוצרת), **דוד ריב, ציורים 1982-1994**, מוזיאון ת"א לאמנות, 1994
- גינתון, א., תומרקין, י. (עורכים), **תומרקין, פסלים 1957-1992**, מוזיאון ת"א לאמנות, 1992
- הדס, נ., **עיונים באמנות המאה ה-20**, המרכז לחינוך טכנולוגי, חולון
- וולטון, ג., **להתבונן בציור, סדרת "בעין האמנות"**, ספרית הפועלים, 1995, עמ' 34-35
- וייל, א., עפרת, ג., נרדי, ש., **בית הנשיא, סטימצקי 1991**
- לוי, מ., מנספלד, א., סגל, א., קאסוטו, ד., שרון, א., וא., **אדריכלות מונומנטלית בירושלים**, ירושלים, 1984
- לנגפורד, מ., **תולדות הצילום**, הוצאת פוקוס, 1994, עמ' 156-159 ו-208
- משולח, ר. (עורכת), **המשכן לאמנויות הבמה**, הוצאת זמורה ביתן, תל אביב, 1994
- סבאג, ר., **פרקים באמנות ישראלית**, הוצאת תכניות לימודים, ירושלים, 1979
- סבאג, ר., **ירושלים בנייה ואבן**, הוצאת תכניות לימודים, ירושלים, 1995
- ענבר, י., וא. שילר, **מוזיאונים בישראל**, משרד החינוך והתרבות, מועצת המוזיאונים, והוצאת ספרים אריאל, ירושלים, 1990
- פיסול חוצות בתל-אביב – יפו**, הוצאת האגף לאמנויות, עיריית תל אביב – יפו
- צלמונה, י. (אוצר), **משה גרשוני 1980-1986**, מוזיאון ישראל, ירושלים, 1980
- רסטני פייר, **דני קרוון**, מוזיאון תל אביב לאמנות, 1990
- שבא, ש. (עורך), **נחום גוטמן, עיר חולות וים**, מסדה, תל-אביב, 1979
- שרון, י., **בנין בית המשפט העליון**, ירושלים, 1993
- תמוז, ב., לויטה, ד., עפרת, ג., **סיפורה של אמנות ישראל**, מסדה, ????

מאמרים

דורון, ג., **תחרויות אדריכלות: אנטומיה של פולחן מקצועי**, סטודיו מס' 60, פברואר 1995

טוביה-בוניה, מ., **מפגש אמנים בינלאומי "בתהליך דו-קיום"**, מצפה רמון 1995, ארבע על חמש, מס' 64, מרץ 1995, עמ' 55-56

נתן רפפורט-פסל פטריוט, ארבע על חמש, מס' 68, יולי-אוגוסט 1995, עמ' 18

פואייה האופרה החדשה בת"א 1988-1994, סטודיו מס' 60, פברואר 1995, עמ' 51-54

קית הרינג, ארבע על חמש, מס' 61, דצמבר 1994, עמ' 51-53

קופלר, ח., **בנייה בתהליך דו-קיום**, מצפה רמון 1995, ארבע על חמש, מס' 65, אפריל 1995, עמ' 7-8

רוטברד, ש., **אדריכלים, סדר ציבורי ואזרחות טובה**, סטודיו מס' 59, דצמבר 1994, ינואר 1995, עמ' 49-52